

Bir Zamanlar Anadolu’da Halı Dokumak: The Oriental Carpet Manufacturers Limited [Şark Halı Kumpanyası] ve Osmanlı Halıcılığındaki Önemi [1907 – 1914]*

Emrah YILMAZ**

Bir Zamanlar Anadolu’da Halı Dokumak: The Oriental Carpet Manufacturers Limited [Şark Halı Kumpanyası] ve Osmanlı Halıcılığındaki Önemi [1907 – 1914]

Once Upon a Time Carpet – Making in Anatolia: The Oriental Carpet Manufacturers Limited [Şark Halı Kumpanyası] and its importance in the Ottoman Carpet – Making [1907 – 1914]

Özet

Bu araştırma, Osmanlı halıcılığının hem üretim ve ticaret hem de Anadolu halılarının yurt dışı piyasalarına pazarlanma ve ihracatında önemli bir rol oynayan The Oriental Carpet Manufacturers Limited’i [OCM] konu edinmektedir. OCM, Anadolu halıcılığında 1908’den I. Dünya Savaşı’na kadar olan dönemde etkin bir rol oynamış ve Anadolu’nun birçok muhtelif yerinde tesis ettiği acenteler ve atölyeler sayesinde bu süreçte dikkate değer bir üretim hacmine ulaşmayı başarmıştır. OCM’nin bu başarısında şirketi meydana getiren altı kurucu şirket ile OCM’nin halı üretiminde uyguladığı eve iş verme sisteminin önemli bir rolü vardır. OCM, Bandırma Beyköy ve İzmir Mortakya’da kurduğu üretim tesisleriyle halı ham maddelerini de hegemonyasına almış ve bu anlamda halıcılıkta bir tekel olmuştur.

Abstract

This study focuses on The Oriental Carpet Manufacturers Limited [OCM], which plays an important role in the production and trade of Ottoman carpets as well as the marketing and export of Anatolian carpets to foreign markets. OCM, played an active role in the Anatolian Carpets from 1908 to the First World War and was able to reach a remarkable production volume in this process thanks to the agencies and workshops it established in various parts of Anatolia. In this success of OCM, six founding companies that make up this company and OCM’s home employment system [putting – out], which is applied in carpet production, have an important role. OCM, also took the carpet raw materials into hegemony with the production facilities it established in Bandırma Beyköy and İzmir Mortakia and in this sense, it became a monopoly in carpet making.

Anahtar Kelimeler: OCM, Anadolu, Osmanlı Halıcılığı, Halı Üretimi, Halı Ticareti

Keywords: OCM, Anatolia, Ottoman Carpet- Making, Carpet Production, Trade of Carpet

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

Dokumacılık, insanlık tarihinin bilinen en eski zanaatlarından biri olmakla beraber yüzlerce yıldır dokuma tekniği ve özellikleri korunarak önemli el dokuması ürünler meydana getirilmiştir (Aytaç, 1999: 1 – 2). Genel anlamda dokumacılık özelde ise halıcılığın gelişmesi için Orta Kuşak iklim

* Bu araştırma, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’ne sunulan “The Oriental Carpet Manufacturers Limited [Şark Halı Kumpanyası] ve Osmanlı Halıcılığındaki Yeri ve Önemi” başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

** Emrah YILMAZ, Dr., Siirt Üniversitesi, Tarih Bölümü, emrah.yilmaz09@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-5955-8277

özellikleriyle beraber küçükbaş hayvancılığın da gelişmiş olması gerekir. Bu noktada Türk topluluklarının yaşadığı coğrafi bölgelerde hem Orta Kuşak iklim özelliklerinin görülmesi hem de küçükbaş hayvancılığın yaygınlığı ve gelişmiş olması bu topluluklarda halıcılığın gelişmesini tetikleyen önemli faktörler olarak belirlemektedir (Ögel, 1991: 143 – 147). Konar – göçer bir yaşam tarzına sahip olan Türk aşiret ve topluluklarının Anadolu’ya yerleşmeleri Anadolu’da halıcılığın gelişmesine imkân sağlamış ve erken tarihlerden itibaren Uşak ve civarına yerleşen Kaçar, Karakeçili, Kızılkeçili, Tekeli ve Kınıklı gibi Türkmen aşiretleri bahsedilen bölgede halı ve düz dokuma yaygınlığının üretiminde ve yaygınlaşmasında önemli rol oynamışlardır. Erken tarihlerde yapılan halıcılığın ticari bir önemi olmamakla beraber halı dokuma kültürünün yerleşmesi önemli bir husustur (Atalay, 1967: 22). Halıcılığın erken dönemlerden itibaren Anadolu’da yaygınlık kazanması bu coğrafyada yaşayan halklar için bir halk sanatı niteliği kazanmasına vesile olmuş, Anadolu’da halı dokumak bir halk kültürü haline almıştır (Ayata, 1987: 38).

Osmanlı coğrafyasında yaygınlık kazanan halıcılık, 19. yüzyıla kadar ticari değeri düşük bir nitelik göstermekle beraber bu yüzyıldan itibaren halıcılıkta birtakım yapısal değişim ve dönüşümler yaşanmaya başlanmıştır. İmparatorluğun en uzun ve sancılı yüzyılı olarak nitelendirilen bu dönem (Ortaylı, 2012: 13 – 37), serbest ticaret ilkesi ile Osmanlı ekonomisinin bel kemiğini oluşturan ve yüzyıllardır varlığını sürdüren ekonomik sistemin de ortadan kalkmaya başladığı bir zamana tekabül etmektedir (Genç, 2012: 64). 19. yüzyılda bu ekonomik değişim ve dönüşümler yaşanırken yabancı halı tüccarları yurt dışı pazarlarına ihracat amaçlı Uşak gibi halı üretim merkezlerinde halı dokutturmaya başlamış ve yüzyılın ikinci yarısından itibaren halıcılığın hem üretim hem de pazarlama sürecini organize eden yabancı halı ticaret evleri ortaya çıkmıştır. (BOA. HR. TO. 225/54, 20/03/1857, 2 – 3).[‡] Bu yabancı halı ticaret evlerinden 6’sı konumuzu oluşturan The Oriental Carpet Manufacturers Limited [OCM][§]’i teşkil etmişlerdir (The Oriental Carpet Manufacturers Ltd. Catalogue, 1910: 1).^{**} Bu noktada OCM’yi oluşturan bu altı yabancı halı şirketinin tarihi geçmişi, OCM’nin oluşumuna giden süreci anlamak açısından önemli mihenk taşlarından birini oluşturmaktadır.

2. OCM’yi Meydana Getiren Yabancı Halı Ticaret Evleri ve Halıcılıktaki Etkinlikleri

Osmanlı imalat sektörünün önemli üretim alanlarından biri olan halıcılıkta her ne kadar halı ticaret evlerinin kuruluş tarihi 18. yüzyılın sonlarına uzansa da (Banaz, 1969: 6), yabancı halı ticaret evlerinin Osmanlı’da görünürlük kazanmaya başlaması 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren mümkün olmuştur (OCM Catalogue, 1910: 1). Bu yabancı halı şirketlerinin oluşturulmasında ticaret sermayesi önemli bir rol oynamıştır. Ticaret sermayesi halı şirketlerinin yanında ticaret sahasının diğer alanlarında faaliyet gösteren ticaret evlerinin kuruluşunda da önemli bir rol oynamıştır. Özellikle İzmir gibi liman kentlerinde konuşlanan ve faaliyet gösteren bu ticaret evleri Avrupalı ticaret

[‡] Bu önemli halı ticaret evlerinden biri de *W. Griffitt & Co. Smyrna* şirketi idi.

[§] Bundan sonraki referanslarda The Oriental Carpet Manufacturers Limited yerine OCM kısaltması kullanılacaktır.

^{**} The Oriental Carpet Manufacturers Limited’in katalogu olan bu kitapçık bundan sonraki referanslarda, OCM Catalogue 1910 şeklinde verilecektir. Bu katalogta en eski yabancı halı şirketi olarak P. De Andria & Co., şirketinin ismi verilmiş ve bu şirketin kuruluş tarihi 1836 olarak kaydedilmiştir.

evleri ile bankalar tarafından yönlendirilmiş ve çoğunluğu Osmanlı tebaası olan yerli tüccarlar hem ihracata yönelik üretim faaliyetlerini genişletmek hem de Avrupa menşeli mamul ürünlerin kırsal kesime ulaşmasını sağlamak amacıyla kırsal alanlarla geniş bir ilişki ağı kurmuşlardır (Pamuk, 2018: 86).

Ticaret sermayesinin oluşumlarında önemli rol oynadığı şirketlerden bazıları araştırmamızın konusunu oluşturan OCM'yi kuran ve kurucu şirketler olarak ifade edilen yabancı halı şirketleridir. OCM'yi kuran altı yabancı halı şirketinden ilki *P. De Andria & Company*'dir ve 1836 yılında İzmir'de kurulmuştur. OCM'nin bir diğer kurucu şirketi ise *Habif & Polako*'dur ve bu şirket de yine İzmir merkezli olmak üzere 1840 yılında kurulmuştur. OCM'nin oluşumunda etkin olan bir diğer şirket ise Sivas (Duckert, 1904: 117), başta olmak üzere Anadolu halıcılığında uzun yıllar etkin bir şekilde halı üretimi yapan ve 1842 yılında İzmir'de kurulan *T. A. Spartali & Company* idi (Memorandum and Articles, 1907: 1).^{††} T. A. Spartali şirketi, 19. yüzyıl Osmanlı halı ticaretinde kayda değer gelişmeler gösterebilmiş ve Anadolu halılarının Mısır gibi ülkelere ihracatını yaparak İskenderiye ve Kahire gibi iki önemli kentte Anadolu menşeli halıların satışını gerçekleştirmek için halı satış mağazaları kurmuştur (St. Antony's College Middle East Centre Archive Oriental Carpet Manufacturers Ltd Collection, Kutu:11, No: 85, Notice; St. Antony's College Middle East Centre Archive Oriental Carpet Manufacturers Ltd Collection, Kutu: 3, No: 9, 21 Temmuz 1907 tarihli Albert Aliotti İmzalı belge).^{††} Yukarıda isimleri verilen üç halı şirketi ya da ticaret evi 19. yüzyılın ilk yarısında teşekkül etmiş ve Osmanlı halıcılığının 19. yüzyıldaki hem üretim sürecinde hem de ihracatında kayda değer gelişmeler göstererek varlıklarını OCM'nin kuruluş yılı 1907'ye kadar devam ettirmişlerdir (Memorandum and Articles, 1907: 1 – 2). Bu şirketlerden P. De Andria, Anadolu menşeli halıların üretiminde uzmanlaşırken; Habif & Polako ve T. A. Spartali Avrupa, Amerika ve Mısır gibi ülkelere halı ihracatında önemli bir mevki işgal etmiştir (SAC MECA OCM COL, K:3, N:9, 21 Temmuz 1907 tarihli Albert Aliotti İmzalı belge; Annuaire Oriental (1889 – 1890). Cilt. 9, 679, 683).^{§§}

OCM'yi meydana getiren yukarıdaki üç şirket dışında 19. yüzyılın ikinci yarısında OCM'nin oluşumunun dışında kalan ancak Osmanlı halıcılığında etkin rol oynayan başka halı şirketleri de bulunmaktadır. Bunlardan biri *W. Griffitt & Co. Smyrna* idi. Bu halı şirketi 1850'lerden itibaren Batı Anadolu'da önemli bir ticaret ağı kurabilmiş ve Uşak gibi halı üretim merkezlerinde kendileri de halı

---

^{††} OCM'nin İngilizce kuruluş nizamnamesi olan bu kaynak Memorandum and Articles of Association of The Oriental Carpet Manufacturers Limited (1907), ismini taşımaktadır. Bundan sonraki referanslarda bu kaynak Memorandum and Articles (1907) kısaltması ile verilecektir.

^{††} St. Antony's College Middle East Centre Archive Oriental Carpet Manufacturers Ltd Collection, OCM'nin kuruluşundan itibaren önemli belge, doküman ve kaynaklarını barındıran bir arşivdir. Bu önemli arşiv bundan sonraki referanslarda SAC MECA OCM COL kısaltması ile verilecektir. OCM ile ilgili önemli bilgilerin saklandığı bu arşivin analitik tasnifi yapılmadığı için belge ve dokümanlar kutularda saklanmaktadır. Araştırmamızda kutu numaraları ile kutunun içinde numaralandırılan belgeleri önce kutu numarası sonra belge numarası ve varsa belgenin ismini vererek [Kutu: 11, No: 85, Notice gibi] referans gösterdik. Bundan sonraki referanslarda kutu büyük K harfi ile numara ise büyük N harfi ile gösterilecektir.

^{§§} Annuaire Oriental diğer bir adıyla Şark Ticaret Yıllıkları, bundan sonraki referanslarda AO şeklinde kısaltılarak verilecektir. AO'nun ciltleri için büyük C harfi kullanılmış sayfa numaraları cilt numarasından sonra verilmiştir.

tüccarı olan acenteleri sayesinde halı üretimini gerçekleştirebilmiştir (BOA. HR. TO, 225/54, 20/03/1857, 2 – 3). Griffitt Co., 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı halılarının yurt dışı piyasalarında artan revacına binaen Londra’da mukim London House of Cardinal ve Hanford gibi İngiliz firmalarının Anadolu’daki acenteliğini üstlenmiş ve Anadolu halılarını İngiltere’ye ihraç etmiştir (FO. 195/2134, İzmir, 4 Aralık 1902). Griffitt Co.’nun yurt dışına halı ihracatı örneğinde de görüldüğü üzere 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı halılarına yurt dışı piyasalarında talep artışının olması yabancı tüccarların halı üretim, ticaret ve ihracatına ilgilerinin devam etmesine ve ilerleyen zamanlarda yeni halı ticaret evlerinin kurulmasına sebep olmuştur. Bu halı ticaret evlerinden biri de 1878’de Londra merkezli olarak kurulan *G.P. & J. Baker Ltd* idi (SAC MECA OCM COL, K:11, N:85, Notice). G. P. & J. Baker şirketi, 19. yüzyılın ikinci yarısında kurulan ve Osmanlı halıcılığının hem üretim hem de ihracat noktasında önemli rol oynayan bir şirketti. Bu şirket, ticari varlığı ile tüzel kişiliğini OCM’nin kuruluş yılı olan 1907’ye kadar devam ettirmiş olmakla beraber OCM’nin kurucu şirketleri arasında Londra merkezli kurulan tek şirket olarak dikkat çekmektedir (Memorandum and Articles, 1907: 1; SAC MECA OCM COL, K:11, N:85, Notice). G. P. J. Baker şirketi, günümüzde aynı isim altında İngiltere’de ev tekstil ürünleri satan tanınmış bir şirket olarak ticari faaliyetlerine devam etmektedir (SAC MECA OCM COL, K:3, N:5, Matthew Lee, History of Oriental Carpet Manufacturers, s. 3).

G. P. J. Baker şirketi dışında 19. yüzyılın ikinci yarısında kurulan OCM’nin bir diğer kurucu şirketi ise *Sydney La Fontaine* adındaki şirkettir. Sydney La Fontaine şirketi de OCM’nin diğer kurucu şirketleri gibi İzmir merkezli olarak 1880 yılında kurulmuştur. G. P. J. Baker şirketi hariç tutulursa bu kurucu şirketlerin ortak noktaları İzmir merkezli olmalarıdır. İzmir’in 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren halı ticaret hacminin artış göstermesi bu tür ticaret evleri veya şirketlerin İzmir’de kurulmasını kolaylaştırmıştır (SAC MECA OCM COL, K:11, N:85, Notice; Memorandum and Articles, 1907: 1 – 8). Sydney La Fontaine şirketi ile G. P. J. Baker şirketleri yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı halıcılığında etkin rol oynayan şirketler olarak dikkat çekmektedirler. Bu noktada G. P. J. Baker Ltd’in kurucuları olarak George Percival ve James Baker isimleri ön plana çıkmaktadır; bu iki kardeş hem şirkete kendi isimlerinin ilk harflerini vererek şirketin isim babaları olmuşlar hem de şirketin Anadolu’daki halı üretim faaliyetleriyle yakından ilgilenmişlerdir (*From East to West*, 1984: 12 – 13; 22 – 26). G. P. J. Baker şirketi, Londra’da kurulmuş olmasına rağmen Anadolu coğrafyasının Uşak, Kula gibi farklı mahallerinde halı üretimiyle yakından ilgilenmiştir. Şirketin 1886’da yayımlanan halı katalogunda Uşak’taki üretim tüm ayrıntılarıyla betimlenmiştir (Wynn, 2008: 21 – 22). Bu katalog, Uşak ve Kula gibi halı üretim merkezlerindeki üretim sürecini ayrıntılarıyla betimlemesinin yanında üretimin nasıl gerçekleştiğine dair canlı bir anlatıma da sahiptir. Bu açıdan Uşak’taki halı üretimiyle ilgili aşağıdaki satırları veriyoruz:

“ (...) Uşak, düz bir plato üzerinde deniz seviyesinde 3 500 fit yükseklikte ve İzmir’in 200 mil kuzey – doğusunda yer almaktadır. Uşak’a ulaşmak zordur. (...) Türkiye halılarında kullanılan yün Anadolu’ya özgü bir cins olan kuyruğu yağlı koyunlardan elde edilmektedir. Yapağı kıymetli bir üründür ve koyunlar yerli halk tarafından büyük bir titizlikle beslenmektedir. (...) Yüksek platoların iklim koşulları parlak ve uzun yün üretimi için elverişlidir; bu yün keçeleşme özelliklerine sahip ve ne kadar yakın ve sıkı dokunursa tozun yünün içine girmesi o derece

önlenmiş olur. Yün kırıldıktan sonra ülkede [Anadolu'da] bol olarak bulunan borasik ve sabuntaşı kullanılarak en yakın akarsuda yıkanır. Daha sonra yün, elle eğirilip yün iplik elde etmek için kadınlara verilir. Boyama işinde Türkler büyük başarı gösterirler. (...) Mavi renk boya halk nezdinde önemli bir renktir. Kula Mavisî renginin sırrına sahip bir kişi başka renkte boyama yapmaz.” (Wynn, 2008: 21 – 22).

Yukarıdaki alıntıda da açıkça görüldüğü üzere G. P. J. Baker şirketi Anadolu'da yaygın bir şekilde halı üretimi gerçekleştirirken Kafkasya ve Musul gibi bölgelerden gelen dokuma ürünlerinin Paris ve Amerika'ya ihracatını da gerçekleştiriyordu. Şirketin ihracatını yaptığı ürünlerin geniş bir müşteri kitlesi vardı. Bu müşteri kitlesini özellikle İngiliz ve Fransız şirketler oluşturuyordu. Bu şirketler arasında ünlü The Army & Navy Stores, Bon Marché of Paris, Crosslands, Debenham, Freebody, Hampton's, Liberty's ve Printemps de Paris gibi ünlü birçok şirket ve mağazalar zinciri bulunmaktaydı (From East to West, 1984: 13 – 15).

G. P. J. Baker şirketi, hem Anadolu hem de Kafkasya ve Musul gibi bölgelerde üretilen halıların önemli bir ihracatçısı olurken; Sydney La Fontaine şirketi de 1880'lerden itibaren Anadolu'daki halı üretiminde etkin bir rol oynamaya başlamıştır. La Fontaine şirketinin kurucusu Sydney James William La Fontaine, Osmanlı Anadolusunda üretilen tarımsal ürünlerin ihracatında önemli bir mevki işgal eden Whittall ailesinin kızlarından Edith Amelia Whittall ile 18 Aralık 1882'de evlenerek ticari anlamda önemli bir güç kazanmıştır. Osmanlı topraklarına yerleşen Levanten ailelerin – Barker, Lee, Charnaud, Whittall ve La Fontaine gibi - bu tür evlilikler yaptıklarına sıklıkla rastlanmakla birlikte Sydney'in evliliğinde temel güdüleyicinin ticari ilişkilerini geliştirmek olduğu anlaşılmaktadır (La Fontaine, 1934: 122, 140 – 141; Kurmuş, 1974: 27 – 29). Sydney, ifade edilen ticari ilişkilerinin de etkisiyle Uşak gibi halı üretim merkezlerinde bulunan halı dokuyucularıyla sözleşmeler yapmış ve bu bölgede 1880'lerden itibaren halı dokutturmaya başlamıştır. Sydney'in Uşak ve çevresinde gerçekleştirdiği halı üretimi Baker şirketinin gözünden kaçmamış ve Baker şirketi, La Fontaine şirketinin bu bölgede dokuttuğu halılarının önemli alıcılarından birisi olmuştur (Wynn, 2008: 20). Sydney La Fontaine'nin ticaretteki etkinliği ve halı üretimiyle artan tanınırlığı onu daha sonra İzmir İngiliz Ticaret Odası başkan yardımcısı olmasına giden süreci hızlandırmış ve 1911 yılına gelindiğinde Sydney'in İzmir'de bulunan iki önemli İngiliz şirketinin genel müdürü olarak görev yapmasına sebep olmuştur (FO. 195/2382, İzmir, 25 Kasım 1911).

Sydney La Fontaine şirketinin yanı sıra Osmanlı ticari hayatında önemli rol oynayan bir diğer şirket ise Sykes & Co. idi. OCM'nin kurucu şirketlerinden biri olan Sykes & Co. diğer kurucu şirketler gibi İzmir merkezli olmak üzere 1902 yılında kurulmuştur (SAC MECA OCM COL, K:11, N:85, Notice; OCM Catalogue, 1910: 1). Sykes şirketinin kurucusu Joe Armitage Sykes idi ve bu kişi aslen İngiliz kökenli olup Huddersfield, Yorkshire'dendi (SAC MECA OCM COL, K:6, N:65, 9 Kasım 1914 tarihli ABD İstanbul Başkonsolosu G. Bie Ravndal'a verilen dilekçe). Joe Armitage, Sykes & Co. adındaki şirketi kurmadan önce İzmir'de Hicri 1309 [M. 1891 – 92] yılında halı ticaretine başlamış ve kendisine ait bir halı ticarethanesini açmıştır. Sykes, halı ticarethanesini kurduktan kısa bir süre sonra halı ticarethanesi önemli bir gelişme göstermiş ve bu gelişmenin bir işareti olarak da Sykes, halı piyasasında 1895 – 1896 yıllarına [H. 1313] gelindiğinde halı fiyatlarını düşürerek bu alanda bir

rekabet ortamı yaratmış ve kendisine rakip olan birçok halı tüccarını da ortadan kaldırmaya muvaffak olabirmiştir (Ahenk, 6/S/1325, S: 3245, 3).***

Sykes, 1890'ların sonlarına doğru halı piyasasında ticari üstünlük gösterdiğinden bu ticareti kendi inhisarına almak istemiş ve bundan dolayı da halı üretimi için gerekli olan ham maddelerin – yapığı, yün iplik, boya – kendi tekelinde olması gerektiğini düşünerek bu yönde adımlar atmaya başlamıştır. Bu adımlardan sonuçları açısından belki de en önemlisi 1902'de Sykes & Co.'yu kurduktan sonra Hüdavendigâr Vilayeti Bandırma Kazası Beyköy'de bulunan yün iplik fabrikasını Hicri 1320 [M. 1902/3] tarihinde beş yıllığına kiralamak olmuştur (Ahenk, 6/S/1325, S: 3245, 3). Sykes, Beyköy'de bulunan yün iplik fabrikasını sadece kendi adına değil aynı zamanda İzmir'de bulunan Harold Frederick Giraud^{***} (SAC MECA OCM COL, K:6, N:65 Sykes Co. ile 30 Kasım 1907'de yapılan sözleşme) gibi birtakım halı tüccarlarının iştirakiyle kiralamıştır (Ahenk, 6/S/1325, S: 3245, 3; Ahenk, 11/Ca/1325, S: 3324, 3).^{***} Sykes ile Harold F. Giraud arasındaki ortaklığın daha sonraki yıllarda da devam ettiği ve 1907 yılına gelindiğinde Sykes ile Harold F. Giraud'nun, Sykes şirketinin müdürleri olarak görev yaptıkları anlaşılmaktadır (SAC MECA OCM COL, K:11, N:85, Notice).

Sykes ve Harold F. Giraud ortaklığında kiralanen ve 1907 yılına kadar bu kişiler tarafından işletilen Beyköy yün iplik fabrikası, Anadolu'nun farklı mahallerinde bulunan halı üretim merkezlerine halı ham maddesi yün iplikler göndermekteydi (Ahenk, 6/S/1325, S: 3245, 3; Ahenk, 11/Ca/1325, S: 3324, 3; Ahenk, 24/C/1325, S:3361, 3). Anadolu'da bulunan halı üretim merkezlerinin başlıca yün iplik tedarikçisi haline gelen bu fabrika 1907 yılına gelindiğinde Batı ve Orta Anadolu'da bulunan 14 halı üretim merkezinde kullanılan yün ipliğin %84'ünü temin eder hale gelmiştir (Quataert, 1999: 265). Sykes & Co.'ya ait Beyköy'deki yün iplik fabrikası Anadolu'da 14 halı üretim merkezine yün iplik göndermekle beraber Uşak, bu fabrikanın yün ipliklerinin gönderildiği mahaller arasında yer almamaktaydı (Ahenk, 6/S/1325, S:3245, 3). Bunun en önemli nedeni Uşaklı tüccarların 20. yüzyılın başından itibaren Uşak'ta inşa ettirdikleri yün iplik fabrikaları ile Uşaklı tüccarların Bandırma ipliklerinin Uşak'a girişine karşı direnç göstermiş olmalarıdır (Çakmak, 2008a: 41 – 58; BOA. İ. HUS, 164/30, 13/02/1326, 2; BOA. DH.ŞFR, 380/7, 3/03/ 1323, 1; 1329 – 1331 Sanayi-i İstatistiki, 1333: 109). Beyköy'deki fabrika her ne kadar Uşak'a yün iplik göndermede bir direnişle karşılaşmış olsa da ürettiği yün iplikleri İzmir'de halı ticaretiyle uğraşan tüccarlara satmak için mukaveleler imzalamış ve bu şekilde iplik üretimini merkezileştirerek Anadolu'nun birçok yerinde el ile yapılan yün iplik üretimine ciddi bir darbe vurmuştur. Bu merkezlerden biri de uzun yıllardır el emeğiyle yün iplik üreten Demirci'ydi (Ahenk, 9/S/1325, S: 3248, 2). Kaynaklardan

*** Ahenk Gazetesi referans verilirken sadece Hicri takvim verilmiş, gazetenin sayı numarası büyük S harfi ile gösterilerek sayfa numarası gazetenin ilgili sayısından sonra verilmiştir.

*** Bu kişinin İzmir'de iş yapan önemli bir tüccar olduğu ve genellikle Harry Giraud ismi ile bilindiği ve tanındığı OCM'nin kayıtlarında belirtilmiştir.

*** Ahenk Gazetesi'nin ilgili nüshalarında Bandırma Beyköy'deki fabrikanın İzmir'de bulunan birtakım halı tüccarlarıyla beraber kiralandığı belirtilmektedir. Bu ortakların kim oldukları gazetenin ilgili sayılarında belirtilmemekle beraber araştırmalarımız sırasında bu fabrikanın ortaklarından birinin yukarıda ismi geçen Harold Frederick Giraud olduğunu tespit ettik. Bkz. SAC MECA OCM COL, K:6, N:65 Sykes & Co. ile 30 Kasım 1907'de yapılan sözleşme.

anlaşıldığı kadarıyla Demirci'nin de içinde bulunduğu Gördes, Simav ve Akhisar gibi birçok mahalde el ile yün iplik üretimi 1907 yılına geldiğinde ortadan kalkmıştır (Ahenk, 9/S/1325, S: 3248, 2; Ahenk, 24/C/1325, S:3361, 3; SAC MECA OCM COL, K:5, N:49, Memorandum).^{§§§} Buraya kadar verilen açıklamalardan Sykes & Co.'nun Bandırma Beyköy'deki yün iplik fabrikasıyla el ile yapılan yün iplik üretimine ciddi bir darbe vurduğu ve aynı zamanda yün iplik üretimini kendi adına merkezileştirdiği söylenebilir.

Sykes & Co. yün iplik üretimini bu şekilde monopolize ederken aynı zamanda halıcılığın bir diğer vazgeçilmez ögesi olan boyacılık için de 1906 yılında İzmir'de bir boyahane tesis etmiştir (Ahenk, 6/S/1325, S: 3245, 3). 1907 yılına ait bir kayıttan bu boyahanenin dönemin en modern makineleriyle donatılmış olduğu ve büyük miktardaki yün ipliklerin buhar kazanlarında boyandığı ifade edilmiştir. Bu önemli tesis 1907 yılında iki Alman teknisyen tarafından idare edilmekteydi (SAC MECA OCM COL, K:5, N:49, Memorandum). Bu boyahanenin önemi Sykes & Co.'nun yün iplik üretimini merkezileştirmesinin yanında yün ipliklerin boyanmasını da merkezileştirerek ham maddelerin üretim ve teminini kendi bünyesinde toplamasından ileri gelmektedir. Sykes şirketi, bu amaç doğrultusunda Bandırma Beyköy'den gönderilen yün iplikleri İzmir'deki boyahane boyattırıyor ve daha sonra Anadolu'nun farklı mahallerinde bulunan halı üretim merkezlerine gönderiyordu (Ahenk, 24/C/1325, S: 3361, 3). Buraya kadar dile getirdiğimiz açıklamalar doğrultusunda OCM'nin teşekkülüne giden sürecin nasıl oluştuğunu, kurucu şirketler olarak addedilen yabancı halı şirketlerin Osmanlı halıcılığındaki etkinliklerini belirtmeye çalıştık, tüm bu açıklamalardan sonra OCM'nin nasıl ve ne şekilde teşkil ettiği, ettirildiği üzerinde durabiliriz.

3. The Oriental Carpet Manufacturers Limited'in Bir Şirket Olarak Teşkil

Osmanlı İmparatorluğu'nda başta İzmir olmak üzere Batı Anadolu Bölgesi'nde 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önemli sayıda halı ticaret evi ve şirketlerinin kurulduğunu daha önce ifade etmiştik. İzmir ve çevresindeki bu şirketleşme sürecinde İngiliz tüccar ve sermayedarlarının önemli rol oynadığı ve bunların birçok teşebbüste bulduklarını belirtmek gerekir (The Times, 8 March 1907, 38275, 5).^{****} İzmir ve çevresinde bu tür şirketlerin ortaya çıkmasında İzmir'in kendine özgü ekonomik özellikleri önemli bir rol oynamıştır. İzmir, öncelikle iki demiryolu hattının inşa edilmesiyle hinterlandıyla görece erken tarihlerde bağlantı kurabilmiş Doğu Akdeniz'deki tek kentti. Bağlantı kurulan hinterlandın zenginliği İzmir'in gelişimine olumlu katkı sağladığı gibi İzmir'in coğrafi konumu ve iklimi de İzmir ve çevresinin ekonomik açıdan gelişmesini sağlayarak ticaret sermayesinin oluşumuna ve bu süreç ise şirketleşmeye giden süreci hızlandırmıştır (The Times, 7 August 1906, 38092, 3; The Times, 14 October 1908, 38777, 10). Ticaret sermayesinin birikimine sebep olan bu ekonomik özellikler aynı zamanda kısmen burjuva özellikler taşıyan bir sınıfın ortaya çıkmasına da sebep olmuştur (Frangakis – Syrett, 2015: 417 – 418).

---

^{§§§} OCM'ye ait Memorandum isimli ve 27 Mayıs 1907 tarihli yukarıda referans gösterilen belgede ismi verilmemekle beraber el ile yün iplik üretiminin bazı bölgelerde çöktan ortadan kalktığı belirtilmiştir.

^{****} The Times (London) gazetesi bundan sonraki referanslarda The Times kısaltması ile verilecektir. Gazetenin ilgili sayısı gazetenin yayınlandığı tarihten sonra, sayfa numarası da en sonda verilmiştir.

Avrupalı girişimci ve sermayedarlar ile halı tüccarlarının oluşturduğu burjuva nitelikler taşıyan bu sınıf halıcılıkta kısa sürede önemli gelişmelerin yaşanmasına, halıcılığın sadece Batı Anadolu'ya özgü bir ekonomik aktivite olmaktan çıkıp Anadolu'nun birçok mahalline yayılmasında doğrudan etkili olmuşlardır (Report for the year 1902 – 03 on the trade and commerce of the district of Smyrna, 1904: 7 – 8; Ahenk, 1/S/1325, S: 3241, 1).^{****} Bu tüccar ve girişimcilerden bazıları uzun yıllardır Osmanlı Anadolu'sunda halıcılıkla yakından ilgilenen kişi ve şirketlerdi. Uzun yıllardır halı ticaretiyle ilgilenen ticaret evlerinden bazıları P. De Andria & Co., Habif & Polako, T. A. Spartali & Co., G. P & J. Baker, Sydney La Fontaine ve Sykes & Co. gibi halı şirketleriydi. Bu altı şirket dönemin en önemli halı şirketleri arasında yer almakla beraber 20. yüzyılın başında Avrupa ve Amerika'da Osmanlı halılarına olan talebin sürekliliğinin farkında olarak bu talebi en kısa sürede karşılayabilecek ve aynı zamanda halı ticaretinde önemli bir tekel oluşturarak Osmanlı halıalarının üretiminde uzmanlaşıp onları yurt dışına ihraç edecek olan "*The Oriental Carpet Manufacturers Limited [OCM]*" adındaki şirketi 16 Aralık 1907 tarihinde 400.000 Sterlin (£) sermaye ile kurmuşlardır. OCM, limitet bir şirket olarak teşkil edilmekle beraber şirketin kayıtlı olduğu ülke İngiltere [Londra] idi; yani tekel özellikleri taşıyan bu şirket kurulduğu 16 Aralık 1907 tarihinde bir İngiliz şirketi olarak tescillenmiştir. Şirket, İngiliz kanun ve nizamlarına göre teşkil edilmişse de şirketin genel merkezi İzmir'de bulunmaktaydı. OCM tarafından hem genel merkez hem de antrepo olarak kullanılan bina İzmir rıhtımında bulunmaktaydı (Memorandum and Articles, 1907: 1 – 10; Ahenk, 11/Ca/ 1325, S: 3324, 2).

OCM'yi kuran altı kurucu şirket, OCM'yi kurduktan sonra kendi namlarına halı ticareti yapmayacaklarını 1 Ocak 1908 itibariyle kamuoyuna ilan etmişlerdir. Bu kurucu şirketler aynı zamanda Paris, Londra, Kahire ve İskenderiye gibi yerlerde bulunan acente, şube ve halı satış mağazalarını da 1 Ocak 1908 tarihi itibariyle tasfiyeye tâbi tutmuşlardır (SAC MECA OCM COL, K:11, N:85, 1 Ocak 1908 tarihli T. A. Spartali & Co. ilanı). 16 Aralık 1907 tarihinde kurulan OCM, 1 Ocak 1908 tarihi itibariyle de Anadolu coğrafyasındaki ticari faaliyetlerine diğer bir anlatımla halı üretim, ticaret ve ihracatına başlamıştır (SAC MECA OCM COL, K:11, N:85, Notice, Ahenk, 16/M/1325, 3228, 1; Ahenk, 30/Ca/1325, 3340, 2; İkdam, 18/M/1325, 4582, 2). OCM'nin bir şirket olarak teşkili kadar bu şirketin oluşumuna kimlerin öncülük ettiği de önemli bir husustur. OCM'nin kuruluşuna kimin veya hangi şirket/şirketlerin öncülük ettiğine dair kaynaklarda birbirinden farklı dört görüş bulunmaktadır. G. P. J. Baker şirketinin kayıtlarına göre Sydney La Fontaine, G. P. J. Baker şirketini yeni oluşturulacak OCM'ye katılması için ikna etmiş ve bu ikna sonucunda Baker şirketi OCM'nin oluşumunda yer almıştır. Bu kaynağa göre OCM'nin oluşumunda kilit rolü Sydney La Fontaine oynamıştır (*From East to West*, 1984: 15). OCM'nin kuruluşuna öncülük ettiği varsayılan bir diğer şirket ise ilk iddianın tersi bir görüşü paylaşmaktadır. Bu görüşe göre G. P. J. Baker şirketi, Sydney La Fontaine'i ikna ederek bu kayda değer halı şirketinin oluşmasına vesile olmuştur (SAC MECA OCM COL, K:3, N:5, Matthew Lee, *History of the Oriental Carpet Manufacturers*, 7).

---

^{****} Yukarıda referans edilen İngiliz konsolosluk raporları bundan sonra Report for the year kısaltması ile verilecek ve konsolosluk raporunun hangi yıla ve şehre ait olduğu da referansta gösterilecektir.

OCM'nin kuruluşuna öncülük ettiği varsayılan diğer şirketler ise T. A. Spartali & Co. ve P. De Andria & Co. şirketleridir. Dönemin İzmir basınına göre T. A. Spartali'nin genel müdürü Albert Aliotti ile P. De Andria'nın müdürü Hermann De Andria, OCM'nin teşkiline teşebbüs eden girişimciler olarak belirtilmişlerdir (Ahenk, 16/M/1325, S: 3228, 1).^{****} Bununla beraber OCM'yi meydana getirme teşebbüsünde bulunan bir diğer şirketin ise Sykes & Co. olduğu iddia edilmiştir. Buna göre OCM'nin teşkilinden önce Sykes & Co.'nun başındaki Joe Armitage Sykes'in Uşak'a giderek oluşturulacak yeni şirkete Uşaklı halı tüccarlarını da katılmaya davet ettiği ancak Uşaklı tüccarların bu oluşuma katılmaya razı olmadıkları ifade edilmektedir. OCM'nin oluşumunda Sykes'in etkin rol oynadığı iddiasına göre, Sykes İzmir'de bulunan halı tüccarlarıyla yaptığı uzun müzakerelerden sonra OCM'yi kurabilmiştir (Ahenk, 6/S/1325, S:3245, 3). Verilen açıklamalardan da anlaşılacağı üzere OCM'nin teşkiline giden sürece hangi kişi, kişiler veya şirketlerin öncülük ettiğinin tespiti kaynakların birbirinden farklı bilgiler vermesi yüzünden tam olarak anlaşılammaktadır. Buna rağmen OCM'yi meydana getiren kurucu şirketlerin, şirketin oluşum sürecinde iş bölümüne dayalı bir ortaklık kurmak istemeleri, bu şirketlerin belli bir uzmanlık etrafında bir araya geldiklerini göstermektedir. OCM'nin oluşum sürecinde iş bölümünün kurucu şirketler tarafından şu şekilde yapılması öngörülmüyordu:

Tablo. 1. *OCM'nin Oluşum Sürecinde Kurucu Şirketler Tarafından Yapılması Öngörülen İşbölümü (SAC MECA OCM COL, K:5, N:49, Memorandum).*

Şirket İsmi	Öngörülen İş Bölümü/Alan
Sydney La Fontaine	Tasarım, boyama, personel
T.A. Spartali & Co.	Acenteler, şirket avansları
P. De Andria & Co.	Satış işlemleri
Sykes & Co.	Yün, iplik

Yukarıda ifade edilen iş bölümü OCM'nin daha sonraki ticari faaliyetlerinde önemli bir rol oynamıştır. Kurucu şirketlerin bu şekilde örgütlenip işbölümüne gitmeleri yurt dışından özellikle İngiltere, Fransa ve Amerika gibi ülkelerden gelen halı talebinin doğrudan bir sonucudur. Kurucu şirketlerin, yurt dışındaki halı talebi doğrultusunda örgütlenmeye çalışmaları bu şirketlerin ticari öngörülerinin de ne kadar yüksek olduğunu göstermektedir (SAC MECA OCM COL, K:5, N:49, Memorandum). OCM, bu şekilde Osmanlı halıcılığında bir tekel olarak ortaya çıkarken şirketin oluşumuna tepkiler de gecikmemiştir.

^{****} İlgili gazete nüshasında OCM'nin kuruluşuna ön ayak olan şirketler için şu ibareler kullanılmıştır: "Bu emr-i azîmin müteşebbisleri Spartali ve şirketi ticarethanesinin müdürü Albert Aliotti, Dersaadet'deki De Andrea Şirketi büyük halı ticarethanesinin müdürü Hermann De Andrea nam zâtlardır."

3.1. OCM'nin Oluşumuna Bir Tepki: Uşak Osmanlı Halı Ticarethanesi/ Şirketi

1907 yılı, Osmanlı coğrafyasında halı üretim ve ticaretiyle ilgilenen kişi ve şirketler açısından önemli gelişmelerin yaşandığı bir yıl olmuştur. Her ne kadar OCM, 16 Aralık 1907'de bir şirket olarak teşkil edilmişse de OCM'nin 1907'nin Şubat ayından itibaren İzmir'de meydana getirildiği haberleri İzmir basınının önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiş ve İzmir basınında OCM'nin halı üretim ve ihracatında gün be gün tekelleşeceği haberleri sıkça tartışılır olmuştur (Ahenk, 30/Ca/1325, S: 3340, 2; Ahenk, 1/C/1325, S: 3341, 2; Ahenk, 2/C/1325, 3342, 2). Anadolu coğrafyasında kuruluş tarihleri 19. yüzyılın ilk yarısına kadar uzanan birçok yabancı halı ticaret evi veya şirket olmasına rağmen belki de hiçbirinin kuruluşu OCM kadar ses getirmemiş aynı şekilde yerli tüccar ve dokuyuculardan tepki görmemiştir (Ahenk, 11/Ca/1325, S: 3324, 2; Ahenk, 30/Ca/1325, S: 3340, 2). Bu tepkilerin verildiği mahallerden biri de Uşak'tı. Uşak'taki tepki, OCM'nin kuruluşuna dair haberler gündeme geldiği andan itibaren verilmeye başlanmıştır. Bu tepkiler, OCM'nin teşkiliyle Uşak ve çevresinde halıcılıkla hayatlarını idame ettirenlerin karşılaşacakları sorunlar ile OCM'nin halıcılıkla uğraşan 30.000'e yakın insanın geçimlerinin teminini ortadan kaldırmaya odaklanıyordu (Ahenk, 6/S/1325, S: 3245, 3).

OCM'nin halıcılıkta bir tekel oluşturması karşısında yerli tüccarlar tarafından bir adım atılması gerektiği İzmir basınında sıkça tartışılmış ve bu konuda sadece Uşaklı halı tüccarlarının değil aynı zamanda Anadolu'nun diğer önemli halı üretim merkezlerinde bulunan tüccarların da bir adım atması ve OCM karşısında hızlı bir şekilde şirketleşmeleri önerilmiştir (Ahenk, 9/S/1325, S: 3248, 2 – 3). İzmir basınında dile getirilen şirketleşme konusu Uşaklı halı tüccarları tarafından dikkate alınmış ve bu tüccarlar, kendi aralarında birçok kez müzakereler yaparak bir şirket oluşumunu gündemlerine almışlardır. Yapılan müzakere ve görüşmelerden sonra Uşaklı halı tüccarları 30 – 31 Mart 1907 tarihinde “*Uşak Osmanlı Halı Ticarethanesi*” adında milli bir halı şirketi meydana getirmişlerdir (Ahenk, 16/S/1325, S: 3254, 2; SAC MECA OCM COL, K:6, N:65, Isaac M. Hazanla Yapılan Sözleşme). Uşak Osmanlı Halı Ticarethanesi, 28 maddeden oluşan ve amaçlarını gayet açık belirten bir sözleşme üzerine teşkil edilmiş ve şirketin sermayesi 50.000 Osmanlı Lirası olarak belirlenmiştir. II. Meşrutiyet öncesi kurulan ilk milli halı şirketi (Ahenk, 20/S/1325, S: 3257, 3; Yetkin, 1996: 14 – 19; Yetkin, 1996a: 26 – 31) olma vasfına sahip olan bu şirket, kuruluş amacında açıkça OCM'ye ve onun halıcılıktaki tekeline karşı kurulduğunu ifade etmiştir. Uşak Osmanlı Halı Ticarethanesi'nin OCM'ye karşı teşekkür edildiğini aşağıdaki sözler açık bir şekilde göstermektedir:

“Mukavelenâme şirketin menafiinden daha ziyade menafi ve istifade-i fukarayı muhâfaza ve asar-ı sanaiyyemizin her türlü su-i istimalatdan vikâyesiyle terakkiyat-i nesciyeyi ve teksir-i ihracatını temin ve *sendika belasının tecavüzat-ı muzirrasını min - külli'l – vücûh men' edecek* birçok mevaddı havi noktalar üzerine müessesdir.” (Ahenk, 16/S/1325, S: 3254, 2).

OCM'nin halıcılığı monopolize etme amacına karşı oluşturulan Uşak Halı Ticarethanesi'nin oluşumuna Uşaklı halı tüccarlarından 18'i iştirak ederken sadece birkaçı bu oluşumun dışında kalmıştır. Bu oluşumda yer alanlar arasında Tiridzâde Mehmed Paşa, Hamzazâde Hüseyin Hüsnü, Helvacızâde Ömer, Bacakzâde Ali Rıza, Hacı Gedikzâde Hacı Hafız Mustafa, Akarcalızâde İsmail Efendi ve İzmir'de ikamet eden İtalyan asıllı halı tüccarı Isaac M. Hazan gibi tüccarlar bulunuyordu (SAC

MECA OCM COL, K:6, N:65, Isaac M. Hazan'la yapılan sözleşme, Ahenk, 24/C/1325, S:3361, 3; Ahenk, 16/S/1325, S: 3254, 2; Çakmak: 2008: 140). Şirketi oluşturan tüccarlardan da anlaşılacağı üzere Uşak Osmanlı Halı Ticarethanesi dönemin önemli teşebbüslerinden biri olarak tarihe geçmekle beraber II. Meşrutiyet dönemi şirketleşme sürecinin prototipi bir şirket özelliği göstermektedir. 1907 Nisan ayında faaliyetlerine başlayan bu şirket OCM karşısında ilerleyen zamanlarda etkin bir rekabet sağlayamamıştır. Bunun nedenlerinden biri, OCM'nin kendisine rakip olarak gördüğü bu şirketi sindirme politikasıdır. OCM'nin erken tarihli – 1907 yılı – kayıtlarından OCM'nin Uşak Halı Ticarethanesi'ni oluşturan tüccarlardan Hamzazâde Hüseyin ile ismi belirtilmeyen diğer iki tüccarla işbirliği yapmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. 27 Mayıs 1907 tarihli bir kayıta, Uşak Halı Ticarethanesi'ni oluşturan kişilerin OCM tarafından kendisine ham madde temin eden bir konuma getirilmeye çalışıldıkları belirtilmektedir (SAC MECA OCM COL, K:5, N:49, Memorandum).^{§§§§}

OCM'nin kendisine rakip olabilecek şirketleri farklı şekillerde sindirmesinin yanında OCM'ye karşı etkin bir rekabetin oluş(a)mamasının başka gerekçeleri de bulunuyordu. 1 Ocak 1908 tarihi itibarıyla faaliyete geçen OCM, yaklaşık 16 ay sonra – Nisan 1909'da – Batı Anadolu'da bulunan Denizli, Demirci, Gördes, Isparta, Manisa, Milas, Kula, Kütahya, Simav, Uşak ile Orta Anadolu'da bulunan Konya, Akşehir, Sille ve Niğde gibi birçok halı üretim merkezinde acenteler kurmuş ve halı üretimini organize ederek hızlı bir şekilde Anadolu'ya yayılabilmektedir. Bu durum, Uşak Halı Ticarethanesi gibi yerel nitelikleri ağır basan şirketlere bir rekabet ortamı bırakmamış olabilir (FO.195/2331, İzmir, 27 Nisan 1909). Uşak Halı Ticarethanesi'nin OCM karşısında rekabet edememesinin bir diğer sebebi de OCM'nin ticari faaliyetlerine başlamasından bir yıl gibi kısa bir süre içerisinde Uşak'ta bulunan başta Kıyyezâde Hacı Osman olmak üzere Helvacızâde Mehmed, Hamzazâde Ali, Ali Mollazâde Ali, Thomas D'Isidoro, Canzâde Yusuf, Hızarzâde Hacı Hüseyin gibi halı tüccarlarını kendisine bağlaması ve onları kendi acenteleri yapmasından ileri gelmektedir. Bu acentelerle işbirliği yapan halı tüccarları da dikkate alındığında OCM'nin sadece Uşak'ta bile birçok halı tüccarını kendisine bağladığı sonucuna ulaşılabilir (FO. 195/2331, İzmir, 27 Nisan 1909).

4. OCM'nin Osmanlı Devleti'ndeki Hukuki Statüsü

Osmanlı İmparatorluğu'nda Ticaret Kanunu ile şirket türleri ve bunların işlev ve tanımlamaları yapıldığında yabancı şirketlerle ilgili mevzuata yer verilmemiştir. Yabancı şirketler hakkında ne Mecelle'nin adı şirketlerden bahseden Kitabü'l Şirketi'nde ne de Ticaret-i Berriyeye Kanunu'nda bir hüküm yer alıyordu (Toprak, 1995: 54 – 56; Toprak, 2012: 190 – 191). Osmanlı Devleti, yabancı şirketlerin imparatorluk dâhilinde daha etkin ticari, ekonomik faaliyetler yürüttüğünün farkında olarak bu yabancı şirketleri kontrol altına almak için Ticaret Nezareti bünyesinde bir komisyon teşkil etmiş (Toprak, 1995: 54 – 56; Toprak, 2012: 190 – 191), bu komisyonun çalışmaları sonucu da 8 Aralık 1887 tarihinde "*Memalik-i Ecnebiyye'de Teşekkül eden Anonim Şirketlerinin Memalik-i Devlet-*

^{§§§§} 27 Mayıs 1907 tarihli James Baker'dan George Baker'a yazıldığı anlaşılan mektupta Uşak Osmanlı Halı Ticarethanesi "Ouchak Combine" olarak ifade edilmekle beraber Hamzazâde Hüseyin ile ismi verilmeyen diğer iki tüccarın İzmir'de oldukları ifade edilmiştir.

i Aliye'de İcray-ı Muâmelat için Küşad veyahut Tayin Edecekleri Acentalar Hakkında Nizamname" hazırlanmıştır. Bu nizamname ile yabancı şirketlerin Osmanlı topraklarında yürütecekleri faaliyetler hakkında nasıl bir yol izlemeleri gerektiği belirlenmiştir (BOA. İ. MMS, 95/4008, 22/03/1305, 1; Düstur, I. Tertip, C: 5, 963 – 965).

Bu önemli nizamnameye yabancı ülke konsoloslukları tarafından itiraz edilmiş ve bu nizamname yürürlüğe girememiştir. Yabancı ülke konsolosluklarının bu nizamnameye karşı olmalarının en önemli nedenlerinden biri serbest ticaret ilkesiydi, serbest ticaret sayesinde elde ettikleri ekonomik kazançlarına darbe vurulacağını düşünen bu ülkeler nizamnamenin yayınlanmasından kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti'ne sözlü nota vermişlerdir (BOA. ŞD. 2549/9, 27/06/1307, 1 – 14; Toprak: 1995: 56; Toprak, 2012: 190 – 191). Her ne kadar 8 Aralık 1887 tarihli nizamname yürürlüğe girememişse de Osmanlı Devleti'nin yabancı şirketleri kontrol altına alma isteği daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Bu isteğin somut bir tezahürü olarak 25 Mart 1906 [R. 12 Mart 1322] tarihli "*Memalik-i Mahruse-i Şahane'de İfa-i Muamele Etmekte Olan Ecnebi Anonim Şirketleriyle Sigorta Kumpanyaları Hakkında Nizamname*" yayınlanmıştır (BOA. HR. HMŞ. İŞO, 2/19, 25/07/1334, 6; Düstur, I. Tertip, C: 8, 470 – 476; Report for the year 1906 on the trade and commerce of Smyrna, 1907: 7). 25 Mart 1906 tarihli nizamnamenin 1. maddesinde Osmanlı'da şube ve acenteler aracılığıyla faaliyette bulunacak yabancı şirketlerin Ticaret Nezareti'ne şirket unvanı, teşkil edildiği mahal, tâbiyeti, sermaye miktarı ile Osmanlı topraklarında yürüteceği faaliyetler için Osmanlı kanun ve nizamlarını kabul ettiğine dair bir dilekçeyi Ticaret Nezareti'ne vermesi gerektiği belirtiliyordu (BOA. HR. HMŞ. İŞO, 1/19, 30/09/1330, 1; Düstur, I. Tertip, C: 8, 470). Osmanlı Devleti, nizamname, yasa ve kanunlarına tâbi olmayan yabancı anonim veya sigorta şirketlerinin tüzel kişiliklerinin tanınmayacağını belirtmiştir (BOA. HR. HMŞ. İŞO, 2/19, 25/07/1334, 5 – 6).

OCM'nin Osmanlı topraklarındaki ticari faaliyetleri de 25 Mart 1906 tarihli nizamname kapsamında hukuki bir anlam kazanmaktadır. OCM, 16 Aralık 1907 tarihinde, 1862 – 1907 tarihli İngiliz Şirketler Yasası'na göre limitet bir şirket olarak teşkil edilmiş ve aynı zamanda İngiliz Ticaret Bakanlığı kayıtlarında da 31 Aralık 1907 tarihine kadar İngiltere'de kurulan ve tescil edilen şirketler arasında yer almıştır (Companies: Seventeenth General Annual Report, 1908: 56). OCM, her ne kadar resmi olarak İngiltere Londra'da kurulmuşsa da tüm ticari faaliyetlerini Osmanlı topraklarında sürdürmekteydi. Bu durumda da şirketin Osmanlı kanunlarına tabi olması gerekiyordu. OCM, Aralık 1907'de kurulduğu için 25 Mart 1906 tarihli nizamname uyarınca şirketin unvanı, nerede teşkil edildiği, tâbiyeti, sermaye miktarı ile Osmanlı kanunlarını kabul ettiğine dair dilekçeyi Ticaret Nezareti'ne vermesi gerekmekteydi. Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla OCM'nin Osmanlı Devleti'nde resmi anlamda kayıtlı olmadığı ve Ticaret Nezareti tarafından da onaylanmadığı anlaşılmaktadır (BOA. HR. HMŞ. İŞO, 2/19, 25/07/1334, 1 – 9; BOA. HR. HMŞ. İŞO, 206/9, 07/03/1331, 1; BOA. HR. HMŞ. İŞO, 199/41, 08/02/1328, 2). OCM gibi hukuki anlamda kendilerini yurt dışında kayıtlı gösteren yabancı şirketlerin amacı, bu şirketleri kayıtlı oldukları ülkelerin kanunlarına tabi göstererek Osmanlı Devleti'ne temettü vergisi ödeme yükümlülüğünden kurtulmaktı. Osmanlı Devleti de yabancı şirketlerin bu yöndeki eğilimlerinin farkında olarak bu şirketler hakkında nasıl bir yol izlemesi gerektiğini araştırıyordu (BOA. HR. HMŞ. İŞO, 199/41, 08/02/1328, 2).

Osmanlı, yabancı şirketler hakkında izlenmesi gereken hukuki yolları araştırırken OCM'nin kendisini İngiltere'de kayıtlı bir limitet şirket olarak gösterip hem temettü vergisinden kaçınmak istemesi hem de Osmanlı topraklarında kayıtsız ve onaysız bir şekilde ticari faaliyetlerde bulunması birçok hukuki sorunu beraberinde getirmiştir. Bu sorunlardan biri OCM'nin Sivas'taki şube müdürü ve Osmanlı tebaası Zakarya [Avedikyan] Efendi ile yine Osmanlı tebaası bazı kişiler arasında halı üretim ve dokunmasına yönelik olarak meydana gelen bir davada ortaya çıkmıştır. Sivas'taki mahkeme bu davayla ilgili olarak şirketin yapısını soruşturma ihtiyacı hissetmiş ve bu durumu Ticaret ve Nafia Nezaret'i'ne sormuştur (BOA. HR. HMŞ. İŞO, 2/19, 25/07/1334, 1). Sivas'taki mahkemenin isteği üzerine Bâb-ı Âli Hukuk Müşavirliği'nce yapılan tahkikat ve soruşturma neticesinde OCM'nin *gayr-i musaddak bir ecnebi anonim şirketi* olduğu ve bundan dolayı bu gibi onaysız şirketler ile Osmanlı tebaası arasında meydana gelen davalarda hiçbir konsolosluğun şirketi himaye yetkisi olmadığı ve OCM'nin tüzel kişiliği Osmanlı Devleti tarafından tanınmadığından OCM lehine bir karar almanın da mümkün olmadığı belirtilmiştir (BOA. HR. HMŞ. İŞO, 2/19, 25/07/1334, 4 – 5).

Osmanlı Devleti, OCM'nin kendi kanun ve nizamlarına aykırı teşkil edildiğini belirtse de OCM, İngiliz Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla kendisinin bir İngiliz şirketi olduğunu ve çıkarlarının Sivas'ta bulunan Fransız konsolosluğu tarafından korunacağını ve bu durumun hem Ticaret ve Nafia hem de Dâhiliye Nezareti tarafından bilindiğini iddia etmekteydi (FO. 195/2383, İzmir, 28 Ekim 1911). OCM, İngiliz konsolosluğu aracılığıyla kendisine Osmanlı'da tüzel bir kişilik kazandırmaya çalışırken aynı zamanda OCM'nin genel müdürü Albert Aliotti de OCM'nin Ticaret ve Nafia Nezaret'i'ne bağlı olmadığı yönündeki iddiaların gerçeği yansıtmadığını ve şirketin Osmanlı makamlarınca tüzel kişiliğinin kabul edildiğini ifade etmekteydi (FO. 195/2383, İzmir, 16 Haziran 1911). OCM'nin yönetici kadrosu her ne kadar şirketin tüzel kişiliğinin ya da belgelerin diliyle *şahsiyet-i maneviyesinin* tanındığını belirtse de OCM'nin I. Dünya Savaşı öncesine kadar Osmanlı Devleti tarafından tanınmadığı ilgili kayıtlardan anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti, şirketin tüzel kişiliğini tanımadığından şirketle ilgili – genellikle ticari – davalarda OCM'yi değil Osmanlı tebaası olan şube müdürleri veya ilgili kişileri tanıyıp ona göre hukuki süreci devam ettirmiştir (BOA. HR. HMŞ. İŞO, 2/19, 25/07/1334, 7).

OCM, I. Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı topraklarındaki ticari faaliyetlerini tüzel kişiliğe sahip olmadan sürdürebilmiş, Osmanlı'nın fiilen Kasım 1914'te I. Dünya Savaşı'na katılması (Uçarol, 2000: 465 – 468) birçok alanda yeni düzenlemeler yapmasına neden olmuştur. Bu düzenlemelerden biri de İttihat ve Terakki yönetimi tarafından yapılan ve Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren yabancı şirketler ile sigorta şirketlerini denetim altına alınmasını öngören 13 Aralık 1914 [30 Teşrin-i Sani 1330] tarihli "*Ecnebi Anonim ve Sermayesi Eshama Münkasım Şirketler ile Ecnebi Sigorta Şirketleri Hakkında Kanun-u Muvakkat*" adındaki nizamnameydi (BOA. HR. HMŞ. İŞO, 1/19, 30/09/1330, 1 – 3; Düstur, II. Tertip, C: 7, 142 – 148; Takvim-i Vekâyi, 28/M/1333, S: 2025, 1 – 2). Bu geçici kanununun 15. maddesi OCM ile ilgili en önemli maddelerinden birini oluşturmaktaydı, buna göre esas faaliyetlerini Osmanlı topraklarında icra eden yabancı şirketlerin geçici yasanın yürürlüğe girdiği 17 Aralık 1914 tarihinden (BOA. HR. HMŞ. İŞO, 1/19, 30/09/1330, 2) itibaren 3 ay zarfında Osmanlı anonim şirketlerine dönüştürülmeleri gerektiği aksi takdirde idarehânelerinin kapatılacağı belirtilmiştir (BOA. HR. HMŞ. İŞO, 1/19, 30/09/1330, 1 – 3; Düstur, II. Tertip, C: 7, 142 – 148). OCM'nin

17 Aralık 1914 tarihinden itibaren Osmanlı anonim şirketine dönüştürülmesi gerekiyorken bu süre zarfında bunu yapmadığı anlaşılmaktadır. OCM'nin Osmanlı anonim şirketine dönüşmemesi şirketin I. Dünya Savaşı sırasında Almanya'da kendi şubesi olarak ticari faaliyetlerde bulunan *Orient Teppich Aktiengesellschaft* [Doğu Halı Anonim Şirketi]'in Almanya hükümeti tarafından 1917 yılında tasfiye edilmek istenmesi üzerine ortaya çıkmıştır (BOA. HR. HMŞ. İŞO, 2/19, 25/07/1334, 8; BOA. HR. SYS, 2431/79, 22/02/1917, 1 – 3). Almanya hükümetinin Berlin'de faaliyette bulunan Orient Teppich şirketinin ve doğal olarak OCM'nin tâbiyetini sorgulanmasını istemesi üzerine Osmanlı Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi Bey, Ticaret ve Ziraat Nazırı Mustafa Şeref Bey [Özkan]'e OCM'nin Osmanlı tâbiyetine geçip geçmediğini ve toplam sermayesinin ne kadarının Osmanlı tebaasının elinde olduğunu sormuştur (BOA. HR. SYS, 2431/79, 22/02/1917, 2).

Yapılan tahkikat ve incelemeler sonucunda OCM'nin Almanya'da bulunan mal ve mülküne Almanya hükümeti tarafından el konulacağına dair bir dilekçeyi Osmanlı makamlarına verdiği ve Osmanlı tâbiyetine geçmek için 25 Kanun-u Sani 1332 [7 Şubat 1917] tarihli bir tezkire ile Bâb-ı Âli Hukuk Müşavirliği'ne müracaat ettiği anlaşılmaktadır (BOA. HR. SYS, 2431/79, 22/02/1917, 2). Her ne kadar OCM, 1917 yılında Osmanlı tâbiyetine geçmek istemişse de bu isteği Şûrâ-yı Devlet tarafından kabul edilmemiş ve tâbiyete geçmek için verdiği şirket nizamnamesi de iade edilmiştir (BOA. HR. SYS, 2431/79, 22/02/1917, 3). Şûrâ-yı Devlet tarafından şirket nizamnamesinin iade edilmesinin nedeni, bu tür yabancı şirketlerin Osmanlı tâbiyetine geçmek için öncelikle tabi oldukları yabancı ülkelerle ilişkilerinin kesilmiş olmasının istenmesiydi. Bu durum, OCM'ye bildirildiği halde OCM'nin 1917'de halen İngiliz yasalarıyla ilişkisinin kesilip kesilmediği anlaşılamamış ve OCM 13 Aralık 1914 tarihli nizamname hükümlerini yerine getirmeye çalışmışsa da Osmanlı şirketi olarak tescillenmemiştir (BOA. HR. SYS, 2431/79, 22/02/1917, 3, 7). OCM'nin hukuki statüsü yukarıda açıklamaya çalıştığımız şekilde I. Dünya Savaşı yıllarında da devam etmiş ve bu süreç 1918 yılının sonlarına doğru da devam etmiştir. 25 Eylül 1918 tarihli bir belgede OCM'nin Osmanlı şirketine dönüşme sürecinin halen devam etmekte olduğu kaydedilmiştir (BOA. HR. SYS, 2431/79, 22/02/1917, 7). Verilen açıklamalardan da anlaşılacağı üzere OCM'nin hukuki statüsü Osmanlı İmparatorluğu'nda uzun bir süre belirsiz kalmış ve şirket I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar resmi olarak tescil edilmeden varlığını ve tüzel kişiliğini devam ettirebilmiştir.

5. OCM'nin Üretim Organizasyonu ve Halı Üretim Yapısı

5.1. Eve İş Verme Sistemi

Anadolu'da halı dokumak tarihi seyir içinde öncelikle aşiretlerin yünü iplik haline getirip halı, seccade, kilim gibi dokuma ürünleri üretmesinin dışında Türkçe'de *eve iş verme*, İngilizce'de *putting-out* Almanca'da ise *verlagssystem* olarak adlandırılan üretim şekliyle de üretilmekteydi. Bu üretim biçimi Anadolu coğrafyasında uzun yıllardır bilinen ve farklı üretim alanlarında uygulanan bir sistemdi. Tüccarlar tarafından kırsal alanda yaygınlık kazandırılan bu üretim biçiminde Osmanlı vergi sisteminden uzak kalma amacı bu üretim biçiminin kırsal alana yönlendirilmesinin temel sebeplerinden birini oluşturuyordu (Quataert, 2001: 102; Sencer, 1969: 21 vd). Farklı alanlardaki üretimde süregelen bir sistem olan eve iş verme sistemi I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde halıcılıkta etkin bir şekilde kullanılagelmiştir (Quataert, 1992: 4 vd).

Halıcılıkta uygulanagelen klasik eve iş verme veya putting – out sistemi, Sanayi İnkılâbı'nı gerçekleştiren ülkelerdeki tüketim alışkanlıklarının değişmeye başlaması ve Avrupalıların doğunun egzotik halılarını daha çok satın almak istemeleri sonucu birtakım önemli değişiklikler yaşamıştır. Klasik eve iş verme sisteminde tezgâh sahibi halı tüccarından nakit avans almakta ve tüccarın istediği tür ve çeşitte halıyı üretmekteydi. Bu çalışma ilişkisinde halı üretim maliyetlerinin çoğu nakit avanstan karşılandığı için tezgâh sahibi halı üretiminin tüm aşamalarında etkin bir rol oynamakta; istediği iplik, boya vb. malzemeleri kullanarak tüccarın istediği tarz ve çeşitte halıları dokuyuculara dokutturmaktaydı. Klasik eve iş verme sisteminde kullanılan bir diğer çalışma ilişkisinde ise tezgâh sahibi tüccardan nakit avans yerine halı üretiminde kullanılacak yün iplikleri boyamak için boya almakta ve renkli boyalarla yün iplikleri hazırlayıp tüccardan aldığı siparişleri dokuyuculara dokutturmaktaydı (Quataert, 1986: 479; Karakışla, 2002: 55). Yukarıda açıklamaya çalıştığımız iki çalışma ilişkisinden başka, eve iş verme sisteminde I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde yaygınlık kazanan ve üretimde uygulanan bir diğer çalışma ilişkisi de bulunuyordu. Buna göre, halı tüccarı tezgâh sahibine ne nakit avans ne de boya vermekte bunun yerine boyanmış yün iplik vererek üretim aşamasının ilk basamağında tezgâh sahiplerine sadece halı dokutturarak onları halı üretim sürecinin dışına itmektir. Bu çalışma ilişkisinde tezgâh sahipleri salt aracı bir role bürünmüşlerdir (Ahenk, 1/C/1325, S: 3341, 2). Tezgâh sahiplerinin bu şekilde salt bir aracı rol oynaması dönemin gözlemcilerinin de dikkatlerinden kaçmamış ve bu husus şu sözlerle ifade edilmiştir:

“ (...) Destgahdâr böyle bir mahrumiyete dıŒar olur da bu yüzden olan kazancı sendika sandığına akıp giderse kendisi ara yerde adi bir acentadan ibaret kalır ve halı nesc etmekten başka bir sâ'y'a karışmış olmaz.” (Ahenk, 1/C/1325, S: 3341, 2).

Anadolu coğrafyasında halıcılıkta etkin bir şekilde kullanılan ve yukarıda ayrıntılı bir şekilde açıklamaya çalıştığımız çalışma ilişkisi OCM'nin de önemle üzerinde durduğu bir üretim şekli, biçimiydi. OCM, Anadolu'da ticari faaliyetlere başladığı 1 Ocak 1908 tarihinden itibaren ifade edilen bu son üretim şeklini benimsemiştir. Şirketin, bu üretim şeklini benimsemesi ve bunu birçok yerde uygulaması ticari faaliyetlerine başladıktan sonra İzmir basınında ciddi eleştirileri de beraberinde getirmiştir (Ahenk, 8/Z/1326, S: 3791, 3). Ciddi eleştirilere neden bu üretim şeklinin OCM tarafından benimsenmesinin en önemli nedenlerinden biri bu çalışma ilişkisinin halıcılıkta önceden bilinip neredeyse tüm halı üretim merkezlerinde uygulanıyor olmasıydı. OCM, yaygın olan bu çalışma ilişkisini neredeyse hiçbir değişiklik yapmadan olduğu gibi kabul etmiş ve üretim faaliyetlerinin yoğun olduğu 1908 – 1913 yıllarında bilfiil uygulamıştır (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, Ordinary General Meeting of the 9th March 1909, 4).*****

OCM'nin uyguladığı bu üretim şeklinin neredeyse hiçbir değişiklik yapılmadan kabul edildiği bizzat 9 Mart 1909 tarihinde yapılan yönetim kurulunda şirket yöneticileri tarafından ifade edilmiştir (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 9th March 1909, 4). OCM, halı üretimine başladığı 1 Ocak 1908 tarihinden itibaren eve iş verme sistemiyle yaptırdığı halıları yurt dışından aldığı siparişlere

***** OCM'nin olağan genel kurul toplantıları [Ordinary General Meeting] bundan sonra OGM kısaltması ve toplantının yapıldığı tarih ile birlikte verilecektir. [Örnek: OGM of the 9th March 1909].

göre yapıyor ve yaptırıyordu (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 28th March 1911, 4; BOA. DH. İD. 58/4, 27/11/1328, 3 – 4). OCM'nin, sipariş üzerine halı üretimi Anadolu'nun farklı mahallerinde bulunan acenteleri sayesinde mümkün oluyordu. Bu acenteler 1908 yılından itibaren faaliyete geçmiş ve şirketin üretimdeki önemine binaen sayıları 1914 yılına kadar artış göstermiştir. OCM'nin ticari faaliyetlerine başladıktan yaklaşık 16 ay sonra Gördes, Demirci, Simav, Manisa, Akhisar, Uşak, Kula, Isparta, Kütahya, Akşehir, Konya, Silile, Niğde, Milas ve Denizli olmak üzere 15 farklı halı üretim merkezinde 36 tane acentesi bulunmaktaydı (FO. 195/2331, İzmir, 27 Nisan 1909). Aşağıdaki tablo 2'de acentelerin buldukları mahal, isim ve sayıları verilmiştir.

Tablo 2. OCM'nin 1909 Yılı İtibariyle Anadolu'da Bulunan Acentelerinin Buldukları Mahal, İsim ve Sayıları (FO. 195/2331, İzmir, 27 Nisan 1909).

<i>Mahal</i>	<i>Acente İsmi</i>	<i>Sayı</i>
Gördes	1- Pehlivanzâde Hacı Paşa	4
	2- Topalağazâde Ahmet	
	3- Topalağazâde Rif'at	
	4- Kıstırzâde Hakkı & Hilmi	
Demirci	1- Georges Anastassiou & Stephonos Tzantis	5
	2- Gümrükçüzâde Mehmed & İzmirizâde Nurullah	
	3- Hacı Ahmedzâde Ali Rıza	
	4- Hacı Alizâde Ahmed Nazif	
	5- Nacarzâde Sıddık	
Simav	1- Çömezzâde Sadık	2
	2- Yağcızâde Abbas	
Manisa	1- Behor Politi	1
Akhisar	1- Xenophen Prodhromidhis	1
Uşak	1- Kıyyezâde Hacı Osman	7
	2- Helvacızâde Mehmed	
	3- Hamzazâde Ali	
	4- Ali Mollazâde Ali	
	5- Thomas D'Isidoro	
	6- Canzâde Yusuf	
	7- Hızarzâde Hacı Hüseyin	
Kula	1- Çolakzâde İbrahim ve Çolakzâde Abdurrahman	4

	2- Hancı Halil Ağazâde Ahmed Ragıp	
	3- Çınarzâde Kardeşler [Çınarzâde Mustafa & Çınarzâde Rakım]	
	4- Ağazâde Mehmed	
Isparta	1- Dr. Prodromos Grigoriadis & Yordan ve Damiano Stilloğlu	2
	2- Mina Kâhyaoğlu	
Kütahya	1- Artin Sallabaşyan & Garabet Kalostiyani	3
	2- Hussef & Agop Artinyan	
	3- Haralambos Moskovoğlu	
Akşehir	1- Artin & Alexis Mesçiyan	1
Konya	1- Vayanos Kardeşler [Vassos & Stama Vayano]	1
Sille	1- Vayanos Kardeşler [Vassos & Stama Vayano]	2
	2- Prodromos Ananiadis	
Niğde	1- Jean Çolakıs	1
Milas	1- Moreno & Jacques Cicurel	1
Denizli	1- Kevork Kocakçıyan	1
	Toplam	36

Yukarıda isimleri verilen acentelerle birlikte bunlarla işbirliği yapan ve OCM adına halı dokutturan halı tüccarları da bulunmaktaydı. Bu halı tüccarlarının sayısı Gördes'te 4, Uşak'ta 2 tane olmak üzere toplam 6 idi. Acentelerle işbirliği yapan halı tüccarları da hesaba katıldığında OCM için veya onun adına eve iş vererek halı dokutturanların sayısı 1909'da 42'ye yükseliyordu (FO. 195/2331, İzmir, 27 Nisan 1909). OCM'nin halı üretiminde başat bir rol oynamasına binaen acentelerin sayıları da zamanla artış göstermiştir. Uşak'ta 1909 yılında 7 olan acente sayısı 1911'de 8'e, Isparta'da 1909'da 2 olan acente sayısı ise 1911 yılında 5'e yükselmiştir. Isparta'daki acenteler 1909 yılındakilere ek olarak biri Keçiborlu'da tesis edilen Avedikyan & Muradyan adındaki acente iken diğer ikisi Isparta'da meydana getirilen Basmacıoğlu ile Papazoğlu adındaki acentelerdi (SAC MECA OCM COL, K:3, N:10, Production des Agents & Agences de L'Interieur).^{****} Acente sayısının artış gösterdiği bir diğer merkez ise Gördes idi. 1909 yılında 4 olan acente sayısı 1911 yılında 7'ye yükselmiştir. 1911'deki 7 acente içinde 1909 yılında var olan Pehlivanzâde Hacı Paşa bulunmazken diğer 3 acentenin varlıklarını korudukları görülmektedir. Bu 3 acenteye ek olarak Ak Efezâde, Ahmed

^{****} OCM'nin Anadolu'daki atölye ve acentelerinin isimlerinin yer aldığı bu kaynak bundan sonra Production des Agents kısaltması ile verilecektir.

Namık ve Kumpanyası, Ali Karazâde ve Lahincizâde gibi halı tüccarları ve şirketler OCM'nin Gördes'teki üretimini aracılığıyla olmuşturlar (SAC MECA OCM COL, K:3, N:10, Production des Agents). Acente sayısının artış gösterdiği bir diğer merkez ise Demirci olmuştur. 1909 yılında 5 olan acente sayısı 1911'de 7'ye yükselirken 1909 yılındaki acentelerin varlıklarını korudukları ve bunlara ek olarak İzmirzâde ve Emir Mehmedzâde'nin yeni acenteler olarak üretime dâhil oldukları ilgili kayıtlardan anlaşılmaktadır (SAC MECA OCM COL, K:3, N:10, Production des Agents). OCM'nin genel anlamda acente sayısı artış gösterirken acente sayısının düşüş gösterdiği tek halı üretim merkezi Kula olmuştur. 1909 yılında 4 acentenin bulunduğu Kula'da 2 yıl sonra bu sayı 2'ye düşmüştür. Kula'da Çolazâde Abdurrahman ile Hancı Halil Ağazâde Ahmed Ragıp, OCM'nin acentesi olmaya devam ederken Çınarzâde Kardeşler ile Ağazâde Mehmed'in acenteliklerinin sona erdiği görülmektedir (SAC MECA OCM COL, K:3, N:10, Production des Agents).

Yukarıda verilen acente sayılarına ek olarak OCM'nin 1909 sonrası tesis ettiği acenteler de bulunmaktaydı. Aşağıda isimlerini vereceğimiz acenteler, 1909 yılında üretimde bulunmazken 1911 yılına gelindiğinde aktif bir şekilde üretimde bulunuyorlardı, buradan hareketle bu acentelerin 1910 – 11 yıllarında kurulduğu söylenebilir (SAC MECA OCM COL, K:3, N:10, Production des Agents; SAC MECA OCM COL, K:3, N:11, Agences de L'Interieur D'Après Les Provenances).^{****} 1909 sonrası OCM'nin acentelerinin buldukları mahal, isim ve sayıları tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. *OCM'nin 1909 Sonrası Tesis Edilen Acentelerinin Buldukları Mahal ile İsim ve Sayıları* (SAC MECA OCM COL, K:3, N:10, Production des Agents)

<i>Mahal</i>	<i>Acente İsmi</i>	<i>Acente Sayısı</i>
Bodrum	Moreno Cicurel	1
Güney [Denizli]	Kevork Kocakçıyan	1
Apa [Denizli]	Kevork Kocakçıyan	1
Kadıköy [Babadağ/Denizli]	N. A. H. Athanasoğlu	1
Keçiborlu [Isparta]	Avedikyan & Muradyan	1
Sivrihisar [Seferihisar/Izmir]	K. Avedikyan	1
Borlu [Gördes/ Manisa]	Hacı Halimzâde ve Kumpanyası	1
İzmir	Arakel Sivasliyan	1
Bayındır [İzmir]	Nicholas Socoss	1
Süllüler	Velizâde Mehmed	1
Toplam		10

^{****} St. Antony's College MECA arşivinde yer alan ve Kutu numarası 3, kutu içindeki sıra numarası 11 olan Production des Agents & Agences de L'Interieur D'Après Les Provenances isimli kaynak bundan sonraki referanslarda Les Provenances kısaltması ile verilecektir.

Yukarıda buldukları mahal, isim ve sayıları verilen acentelerle birlikte OCM'nin 1911 – 12 yıllarında Anadolu'nun 25 farklı mahallinde şirket adına eve iş verme sistemiyle çalışan doğrudan 53 acentesi bulunmaktaydı. Batı Anadolu'nun önemli halı üretim merkezleri arasında bulunan Uşak, Gördes ve Demirci'de şirketin 1911 – 12 yıllarında 22 tane acentesinin olması OCM'nin kurulduktan kısa bir süre sonra Anadolu'daki halı üretim merkezlerine ne denli hızlı yayılabildiğini gösteren en somut örneklerden biridir (SAC MECA OCM COL, K:3, N:10, Production des Agents; SAC MECA OCM COL, K:3, N:11, Les Provenances).

OCM'nin Anadolu'daki acenteleri hakkında bilgi verdikten sonra halı üretimi için gerekli olan ham maddelerin nasıl ve ne şekilde temin edildiği üzerinde durabiliriz. Bilindiği gibi Sykes & Co. Bandırma Beyköy'de bir yün iplik fabrikasına sahipti. Sykes şirketi, bu fabrikanın yün ihtiyacını temin etmek için Anadolu'nun birçok bölgesinde acenteler tesis etmiştir (SAC MECA OCM COL, K:6, N:65 Sykes Co. ile 30 Kasım 1907'de yapılan sözleşme). Bu acentelerin kurulduğu bölgelerden biri de Eskişehir'di. OCM, Sykes & Co.'nun bu ticari birikimi üzerinden Eskişehir'de yün ticaretine başlamıştır. Eskişehir'in OCM tarafından yün merkezi olarak seçilmesinde küçükbaş hayvancılığın Sivrihisar (Ankara Vilayet Salnamesi, H. 1311: 272) gibi mahallerde yaygın olmasının yanında Eskişehir'in içinden geçen Porsuk Çayı'nın önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Çünkü halı yapımı için gerekli olan yün iplikler için tedarik edilen yünün öncelikle bol suda yıkanması gerekmektedir. Eskişehir, bu noktada temin edilen yünün yıkanmasında OCM'ye kolaylık sağlamıştır (FO. 195/2331, İzmir, 27 Nisan 1909; AO (1912), C: 2, 1601; AO (1914), C: 2, 1474). OCM'nin Eskişehir'de bulunan acentesinin şirketin yün temininde önemli rol oynadığı ve bu rolü I. Dünya Savaşı'na kadar devam ettirdiği çeşitli kaynaklardan anlaşılmaktadır (AO (1914), C: 2, 1474). OCM, 1914 yılına kadar yün temin etmek için bu acenteden yararlanırken aynı zamanda yünleri muhafaza etmek için de Porsuk kenarına depo, antrepolar inşa etmiştir (<http://www.levantineheritage.com/ocm.htm>).

OCM'nin, eve iş verme sisteminde yünleri sadece Eskişehir ve çevresinden değil ayrıca Orta Anadolu'da bulunan Ankara ve Konya Vilayetleri'ne bağlı Sivrihisar, Haymana ve Cihanbeyli gibi iç kesimlerden de tedarik ettiğini düşünüyoruz, çünkü bu bölgelerde üretilen yünler elyafları sert olduğu için yün iplik üretimine uygun nitelikler taşımaktaydı (Bursa Sergisi, 31 Temmuz 1325, S: 4, 44; Report for the year 1907 on the trade of Constantinople and district, 1908: 27). OCM'nin yün temin etmek için geliştirdiği bir diğer yöntem ise halı üretiminde olduğu gibi acenteler tesis etmek olmuştur. Şirket bu amaçla Gördes ve Demirci gibi Batı Anadolu'da bulunan iki merkezde acente tesis yoluna gitmiştir. Yün temini için Demirci'de Emir Mehmedzâde acente olarak görev yapmakta iken Gördes'te Çiçekzâde Kemal adındaki yün tüccarı OCM için bölgeden – Batı Anadolu – yün temin ediyordu. OCM, halı üretimini sürekli kılabilmek ve ham madde temininde sorunları en aza indirmek adına hem acenteleri aracılığıyla hem de Batı ve Orta Anadolu'da bulunan yün üretim merkezlerinden bizzat kendisi yün satın alarak üretim faaliyetlerini devam ettirmiştir (FO. 195/2331, İzmir, 27 Nisan 1909).

5.2. Manifaktür Üretim: Atölye ve İmalathâneler

OCM'nin Anadolu'daki halı üretim faaliyetleri sadece acenteler aracılığıyla eve iş vererek yaptırıldığı üretimden ibaret değildi. Şirket yurt dışındaki halı talebinin farkında olarak eve iş verme

sisteminin dışında ikinci bir üretim tarzı olan manifaktür üretimi benimsemiş, diğer bir anlatımla atölyelerde de halı üretim faaliyetlerinde bulunmuştur (FO. 195/2331, İzmir, 27 Nisan 1909). Adı geçen ve OCM tarafından halı üretiminde uygulanan manifaktür üretimin belirleyici olan özelliği aynı veya benzer işleri yapan çok sayıda zanaatkâr veya işçinin aynı sermayedar, kapitalist tarafından aynı zaman ve yerde çalıştırılmasıdır. Bu manifaktür üretimin en basit halidir; bu üretim şeklinde zanaatkâr ve işçilerin herbiri – belki yanında bulunan çırak ve yardımcılılarıyla – yapılacak metanın tümünü meydana getirir ve yine metanın meydana gelmesi için gerekli olan farklı işlemleri sırasıyla gerçekleştirirlerdi (Marx, 2017: 327 – 328). OCM'nin Anadolu coğrafyasında bulunan halı atölyeleri manifaktür üretimin yukarıda açıklanan şekliyle hareket etmiş ve halı üretim faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

OCM, üretime geçtikten bir yıl sonra yani 1909 yılında Isparta, Burdur, Sivas, Kırkağaç ve Mortakya [İzmir]'da olmak üzere beş farklı bölgede halı üretim atölyelerine sahipti. Bu atölyelerin olduğu yerlerde şirketin şubeleri vardı ve her bir şubenin müdürü, muhasebecisi ve bazı şubelerin de eksper veya kontrolörü bulunmaktaydı. Dönemin ilgili kayıtlarından şirketin Eskişehir ve Bandırma'da da şubeleri olduğu anlaşılmaktadır. Eskişehir'deki şube daha önce de belirtildiği üzere OCM'nin halı üretiminde kullandığı yünleri temin ettiği bir şube olarak görev yapmaktaydı. Bandırma'daki şube ise şirketin yün iplik ihtiyacının karşılanması için açılmıştı. Bu noktada hem Eskişehir hem de Bandırma/Beyköy'de bulunan şubelerin halı üretimi için değil ham maddelerin temini için tesis edilmiş oldukları anlaşılmaktadır (FO. 195/2331, İzmir, 27 Nisan 1909). OCM'nin 1909 yılı itibarıyla atölyelerinin bulunduğu mahal ile şube müdür, muhasebeci ve eksperlerin isimleri tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. 1909 Yılı İtibarıyla OCM'nin Atölyelerinin Bulunduğu Mahaller ile Şube Müdür, Muhasebeci ve Eksperlerin isimleri (FO. 195/2331, İzmir, 27 Nisan 1909; FO. 195/2300, İzmir, 21 Ağustos 1908).

<i>Mahal</i>	<i>Müdür</i>	<i>Muhasebeci</i>	<i>Eksper/Kontrolör</i>
Isparta	Garabed Avedikyan	Laurent Tomsich	Haçik Kazazyan
Sivas	Zakarya Avedikyan	Léon Arakalyan	Miriçyan Saraydaryan
Burdur	Ohannes Donelyan	Alphonse Primi	Ohannes Vartanesyan
Kırkağaç	Thomas Giraud	Abraham Israel	-----
Mortakya [İzmir]	-----	-----	-----

Yukarıda isimleri verilen halı atölyelerinden hangisinin veya hangilerinin daha erken bir tarihte üretime geçtiğine dair elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Kuruluş tarihleri tam olarak – gün ve ay olarak – tespit edilemese de bu beş atölyenin 1908 yılında kurulmuş olduklarını biliyoruz; çünkü her atölyenin 1909 yılına geldiğinde üretimde bulunduğu ve idari mekanizmalarının da oluşturulmuş olduğu anlaşılmaktadır (FO. 195/2331, İzmir, 27 Nisan 1909; FO. 195/2299, British Interests at Sivas, İzmir, 21 Mayıs 1908; FO. 195/2300, İzmir, 21 Ağustos 1908). OCM'nin halı üretimi

faaliyetlerinin artışına paralel olarak Anadolu'nun farklı yöre ve bölgelerinde halı atölyeleri kurulmaya devam etmiştir, bu halı atölyelerinden biri de 1910 yılında Maraş'ta kurulmuştur. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na ait 14 Mayıs 1910 tarihli bir konsolosluk raporunda OCM'nin Maraş'taki halı atölyesini açtığı belirtilmiştir. Belge her ne kadar 14 Mayıs 1910 tarihli olsa da OCM'nin Maraş'taki atölyesinin 1910 yılının başlarında açtığı ve üretime başladığı düşünülebilir. Çünkü OCM, genellikle şube ve acentelerini açtıktan sonra o bölgede bulunan çıkarlarının korunması için İngiltere'den koruma talep etmekteydi. OCM, Maraş'ta açtığı halı atölyesi ile bölgedeki çıkarlarının korunması için de İngiliz konsolosluğu aracılığıyla Maraş'ta bulunan Fransız viskonsülüne şirkete yardım etmesi talebinde bulunmuştur (FO. 195/2360, İzmir, 14 Mayıs 1910). OCM'nin Maraş'tan sonra atölye açtığı önemli halı üretim mahallerinden biri de Kayseri idi, bu atölye 1911 yılında teşkil edilmiştir. OCM, Kayseri'de açtığı bu atölye için İngiliz konsolosluğundan siyasi koruma ve yardım talebinde bulunmuştur (FO. 195/2383, İzmir, 28 Ekim 1911).

OCM'nin, Kayseri'de açılan halı atölyesiyle birlikte 1911 – 12 yıllarında toplam 10 farklı yerde atölyeleri bulunmaktaydı. Bu atölyelerin nerede bulduklarını tablo 5'te veriyoruz.

Tablo 5. *1911 – 1912 Yıllar İtibariyle OCM'nin Halı Atölyelerinin Bulunduğu Mahaller (SAC MECA OCM COL, K:3, N:10, Production des Agents; 1329 – 1331 Sanayi-i İstatistiki, 1333: 104).*

<i>Halı Atölyelerinin Bulunduğu Mahaller</i>	
1-	Burdur
2-	Isparta
3-	Sivas
4-	Kırkağaç [Manisa]
5-	Maraş
6-	Haçin [Saimbeyli/ Adana]
7-	Urla [İzmir]
8-	Kayseri
9-	Gördes
10-	Mortakya [İzmir]

OCM'nin 1911 – 12 yılları itibariyle 10 farklı yerde halı üretim atölyeleri bulunmakla birlikte Osmanlı kaynaklarında şirketin atölyeleri eksik olarak kaydedilmiş ve Osmanlı Sanayi İstatistiği'nde Kayseri ve Gördes'teki halı atölyeleri belirtilmemiştir (1329 – 1331 Sanayi-i İstatistiki, 1333: 104). Bunun nedenini tespit etmek mümkün olmasa da Kayseri ve Gördes'teki atölyelerin 1912 yılı

itibariyle aktif oldukları bilindiği gibi bunların en azından 1914'e kadar faaliyette bulduklarına dair emareler de bulunmaktadır. OCM'nin 1914 yılından önce herhangi bir atölyesini kapattığına veya atölyelerin kapandığına dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır (SAC MECA OCM COL, K:3, N:10, Production des Agents; SAC MECA OCM COL, K:3, N:11, Les Provenances).

OCM, atölyelerini en azından 1914 yılına kadar kapattırmadığı gibi atölyelerin sayıları daha sonra kısmi bir artış dâhi göstermiştir. Atölye sayısının artış gösterdiği yerlerden biri Sivas'tı. Sivas'ta 1911 – 12 yıllarında aktif olan ve Sivas merkezinde bulunan atölye dışında 1912 yılından sonra Yenihan [Yıldızeli]^{§§§§§} da şirket tarafından bir halı atölyesi daha kurulmuştur. Böylece I. Dünya Savaşı'ndan hemen önce OCM'nin Sivas'ta iki tane halı atölyesi bulunmaktaydı (BOA. DH. ŞFR, 475/68, 01/04/1331, 1). I. Dünya Savaşı'nın Avrupa'da başlamasından yaklaşık bir yıl sonra – Haziran 1915 – hem Sivas merkezinde hem de Yenihan'daki atölyenin boş ve kullanılmaz durumda olduğu kaydedilmiştir. Savaş koşullarından kaynaklanan bu durum OCM'nin halı üretimini durdurmasını da beraberinde getirmiştir (BOA. DH. ŞFR, 475/68, 01/04/1331, 1).

6. OCM'nin Halı Üretim Faaliyetleri (1908 – 1914)

6.1. 1908 Yılı Üretim Faaliyetleri

OCM, Anadolu coğrafyasında hem eve iş verme hem de 1908 yılından itibaren kurduğu halı atölyeleri ile halı üretiminde bulunmuştur. 1 Ocak 1908 tarihi itibariyle ticari faaliyetlerine başlayan OCM, eve iş verme sistemi dâhilinde 1909 yılına değin 15 farklı mahalde 36 tane acente ve bu acentelerle işbirliği yapan 6 halı tüccarını da bünyesine katarak toplamda 42 acente ve halı tüccarı aracılığıyla halı dokutturmaktaydı (SAC MECA OCM COL, K:11, N:85, Notice; FO. 195/2331, İzmir, 27 Nisan 1909; Ahenk, 16/M/1325, S: 3228, 1; Ahenk, 30/Ca/1325, S: 3340, 2). OCM, hem kendi adına üretimde bulunan acentelerinde hem de halı atölyelerinde üretimi genellikle yurt dışından aldığı siparişlere göre yapmaktaydı. Alınan siparişler şirketin üretim kapasitesini de belirliyor yani üretim bir noktada alınan siparişlere göre şekilleniyor ve fazla talep yeni üretim merkezlerinin de açılmasına sebep olabiliyordu (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 28th March 1911, 4; Ahenk, 22/M/1325, S: 3233, 2). Yurt dışından alınan siparişler OCM'nin 1908 yılından itibaren Paris, İstanbul, Kahire, İskenderiye ve New York'ta (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 9th March 1909, 3), bulunan 1909 yılında Londra'nın (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 16th February 1910,3) ve 1910 yılına geldiğinde ise Buenos Aires [Arjantin] ve Toronto (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, EOGM of the 7th November 1910, 3)***** [Kanada]'nın da yer aldığı halı satış şubelerinin aracılığıyla gerçekleşmekteydi (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 9th March 1909, 3; SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 16th February 1910,3). OCM, halı satış şubelerinin dışında kalan ülke ve bölgelerden de sipariş alınmaktaydı. Sipariş alınan ülkeler arasında İngiltere, Fransa, Almanya,

---

^{§§§§§} Yenihan, 1915 yılında Osmanlı idari taksimatında Sivas Vilayeti'ne tabi bir kaza idi. Yenihan'ın ismi daha sonra değiştirilmiş ve kaza Yıldızeli ismini almıştır. Bkz. Sezen, 2017: 820.

***** OCM yönetim kurulu tarafından yapılan olağanüstü genel kurul toplantıları [Extraordinary General Meeting] çalışmamızda EOGM kısaltması ile verilecektir. Ayrıca, Buenos Aires ve Toronto'da bulunan halı satış şubelerinin 1910 yılının ikinci yarısında kurulduklarını belirtmemiz gerekiyor.

Avusturya – Macaristan, İsviçre, Belçika, Danimarka, İsveç, ABD ve Kanada gibi 20. yüzyılın önemli halı tüketim piyasaları bulunmaktaydı (SAC MECA OCM COL, K:3, N:21, Clients OCM).⁺⁺⁺⁺⁺

OCM, yurt dışında bulunan halı satış mağazaları ile diğer ülkelerde bulunan halı şirketlerinden siparişleri aldıktan sonra bunları İzmir’de bulunan genel müdürlüğe iletiyor ve bu istek İzmir’den Anadolu’nun farklı yerlerinde bulunan şirketin acente ve atölyelerine iletilyordu. Bunun üzerine yurt dışından istenilen boyut, uzunluk ve motiflerde halılar dokunuyordu. OCM’nin sipariş üzerine halı üretiminde bulunması dönemin gözlemcilerinin de ilgisine mazhar olmuştur. Bu gözlemcilerden biri alınan siparişi ve buna bağlı olarak gelişen üretim sürecini şu cümlelerle açıklamaktadır:

“ (...) Bunun için Avrupa’nın bazı büyük şehirlerinde açmış olduğu şubeler vasıtasıyla şark halısı taliplerinin arzularını telakki ederek aldığı siparişleri pazarlık eder ve meselâ beher metro murabba halıyı bir fiyat-ı gâli ile kabul eyler. (...) Bilakis sair yerlerde olduğu gibi Uşak’ta da elde ettiği acentalara “şu kadar metro murabba halı isterim. Her metrosuna – farazâ - kırk kuruş vereceğim, yapınız veya yapdınız.” emrini verir. Fakat kendisi [OCM] onun metrosunu kırka değil, kim biliyor, belki altmışa, yetmişe, seksene ve ihtimal ki daha ziyadeye deruhde etmiştir.” (...) (Bursa Sergisi, 14 Ağustos 1325, S: 6, 68 – 69).

OCM, yurt dışından aldığı siparişlere göre eve iş verme sistemi ve atölyelerinde halı dokuttururken halı ham maddelerinin teminini de kendisi üstlenmiştir. Şirket, 1908 yılında ticari faaliyetlerine başlamadan hemen önce Sykes & Co. tarafından işletilen Bandırma Beyköy’de bulunan yün iplik fabrikası ile yine Sykes & Co.’ya ait ve imal edilen yün iplikleri boyamak için İzmir Mortakya’da kurulan boyahaneyi 1907 yılı sonu – 31 Aralık 1907 – itibarıyla devralmıştır. OCM, kuruluş aşamasında bu iki tesisi Sykes & Co.’dan satın alarak halı ham maddelerinin üretim ve teminini merkezileştirmiştir (SAC MECA OCM COL, K:6, N:65 Sykes Co. ile 30 Kasım 1907’de yapılan sözleşme). OCM, üretime başlamadan hemen önce satın aldığı Bandırma Beyköy’deki yün iplik fabrikasında ürettirip Mortakya’daki boyahanesinde boyattığı yün ipliklerin kullanımını Anadolu coğrafyasındaki tüm acente ve atölyeleri için zorunlu tutmuştur. Diğer bir anlatımla, OCM kendi üretilen boyadığı iplikler dışında halı üretiminde başka bir iplik kullanılmasını neredeyse tümüyle ortadan kaldırmıştır (BOA. DH. İD, 58/4, 27/11/1328, 3 – 4, 6; FO 195/2360, İzmir, 1 Ekim 1910; FO. 195/2360, İzmir, 20 Ekim 1910; Ahenk, 24/C/1325, S: 3361, 3). OCM’nin 1908 yılında üretime başladıktan sonra kendi fabrikasında üretilen yün iplikleri kullanmayı tüm acente ve atölyelere zorunlu tutması halı tüccar ve dokuyucuları arasında rahatsızlık yaratmış ve bu durum ilgili Osmanlı kurumlarına bildirilmiştir (BOA. İ. HUS, 164/30, 13/02/1326, 2; BOA. DH. MUI, 66/1, 03/03/1328, 2.).

OCM, 1908’de üretime başladıktan sonra iplikleri zorunlu tutmakla da kalmamış tartarak verdiği boyanmış yün iplikler için halıyı imal ve şirkete teslim edinceye kadar geçen süre zarfında ipliğin satış bedeline ek olarak %9 gibi yüksek bir oranda faiz uygulayarak halı dokuyucularını bu faizi ödemeye mecbur etmiştir (Halka Doğru Mecmuası, 1 Mart 1335, S: 3, 13). Bununla da yetinmeyen OCM,

---

⁺⁺⁺⁺⁺ OCM’ye Avrupa ve Amerika’da sipariş veren birçok mağaza ve halı şirketi bulunmakla beraber burada bunların sadece varlıklarını belirtmekle yetiniyoruz.

üretimde kullanılmasını zorunlu tuttuğu yün iplikleri piyasa fiyatının ortalama %50 – 60 oranında daha pahalıya satmıştır. İpliklerin fahiş fiyatlarla satılmasına her ne kadar hem halı tüccarları hem de dönemin gazeteleri aracılığıyla İzmir basını tepki göstermişse de OCM'nin deyim yerindeyse kendi bildiğini okuduğu ve kamuoyunu kendi çıkar ve menfaatini ilgilendiren hususlarda dikkate almadığı söylenebilir (Ahenk, 9/S/1325, S: 3248, 2; Halka Doğru Mecmuası, 1 Mart 1335, S: 3, 13; Ahenk, 24/C/1325, S: 3361, 3; Ahenk, 11/Ca/1325, S: 3324, 2 – 3).

OCM'nin üretime başladığı 1908 yılı Osmanlı İmparatorluğu'nda birçok açıdan önemli değişim ve gelişmelerin yaşandığı bir döneme denk gelmiştir. Bu noktada özellikle II. Meşrutiyet'in ilanı önemli bir dönüşüm noktası olmakla beraber şirket bu tür sosyal – siyasal ve ekonomik değişimlerden doğrudan etkilenmiştir (Quataert, 1979: d1161). İmparatorluğun 1907 – 08 yılları arasında yaşadığı bu sosyo – ekonomik sorunların yanında OCM'nin faaliyetlerini etkileyen birtakım dış finansal sorunlar da bulunmaktaydı. OCM, 1907 yılında Amerika'da patlak veren ve mali spekülasyon nedeniyle Avrupa ile neredeyse aynı zamanda Osmanlı coğrafyasına da yayılan finansal krizin etkisi altında kalmıştır. Lüks tüketim maddelerinin – ki halı ilgili dönemde lüks bir tüketim maddesi olarak kabul ediliyordu – yurt dışındaki piyasalarda alımını sınırlandıran bu kriz, şirketin 1908 yılının ilk dört ayındaki ticari aktivitelerini ve üretimini hem olumsuz etkilemiş hem de üretimi sınırlandırmıştır. OCM'nin ticari faaliyetleri 1908 Mayıs'ından sonra düzelmeye başlamış ve Ağustos ayından itibaren de canlılık kazanmaya başlamıştır (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 9th March 1909, 3 – 5; Report for the year 1907 on the trade and commerce of the consular district of Smyrna, 1908: 3).

OCM'nin 1908 yılında üretim faaliyetleri 36 acente ve acentelerle işbirliği yapan 6 halı tüccarı ile Isparta, Sivas, Burdur, Kırkağaç ve Mortakya'da bulunan 5 halı atölyesinde devam ederken şirketin üretim faaliyetlerine ve halıcılığı tekelleşirmesine karşı Uşak'ta 14 Mart 1908 tarihinde sosyal bir tepki ortaya çıkmıştır (BOA. Y. A. HUS, 519/37, 11/02/1326, 1; BOA. İ. HUS, 164/30, 13/02/1326, 3). Uşak'ta gelişen ve Uşak kaza eşrâfiyla farklı mesleklerden kişilerin katıldığı bilinen bu sosyal tepkide OCM'ye ait olduğu bilinen ipliklerin kazaya girişine izin verilmemiştir. Bizzat kaza kaymakamı İshak Tevfik Efendi'nin öncülük ettiği OCM'nin boyanmış yün ipliklerinin Uşak'a girişine izin verilmemesi İzmir İngiliz konsolosluğu ile Bursa konsolosluğunun protestolarına neden olmuştur (BOA. İ. HUS, 164/30, 13/02/1326, 1). Uşak'ta Mart ortalarında patlak veren bu sosyal tepkide halk her ne kadar Uşak'ta iplik üreten fabrikalara saldırmış olsa da bu tepkinin bir diğer sebebi de OCM'nin 1908'den itibaren Uşak'ın da dâhil olduğu birçok bölgeye halı ham maddelerini göndermesiydi. Uşak kazasının civarında bulunan 30 – 40 köyde yaşayan kadınlar uzun zamandır yün, yapağıyı tarayıp iplik haline getiriyor ve el ile imal edilen bu iplikleri de halı tüccarlarına satarak hayatlarını devam ettiriyorlardı. OCM'nin 1908 yılında üretim faaliyetlerine başlaması ve Uşak'taki acentelerine İzmir'den demiryoluyla boyanmış iplikler göndermesi bu kadınları ekonomik anlamda zor durumda bırakmış ve birçok işsiz kalmıştır (BOA. İ. HUS, 164/30, 13/02/1326, 2).

Uşak ve çevresindeki kırsal alanlarda yün iplik imal eden kadınların işsiz kalmaları ve işsizlik olgusu o dönemin halı dokuyucuları, emekçileri için bilinen bir olgu değildi. İşsizlik olgusunun varlığı devlet kayıtlarına da yansımış ve şu cümlelerde ifadesini bulmuştur:

“ (...) Sendika nâmına vuku' bulan siparişatin yine İzmir ve Bandırma'dan gönderilen boyalı iplerle imâline mecbur edilmesi üzerine marû'l- arz ötedenberi yün ve yapağı tarayub ip imâl ve fûruht ve kasaba ve karye ahalisi kadınları(n) kısm-ı azâmı işsiz kalmıştır.” (BOA. İ. HUS, 164/30, 13/02/1326, 2).

OCM'nin halı ham maddelerinin üretiminde tekelleşmesi ve ham maddeleri Anadolu coğrafyasının farklı halı üretim merkezlerine göndermesi yukarıdaki örnekte de görüleceği üzere sosyal tepkileri de beraberinde getirmiştir. OCM, 1908 yılındaki üretim sürecinde sadece Uşak'taki sosyal tepkiyle karşılaşmamış aynı zamanda 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanıyla görece dâhi olsa özgürlük ortamından kaynaklanan işçi grevleriyle de karşı karşıya kalmıştır (İttifak, 1/Ş /1326, S: 12, 4; FO. 195/2300, İzmir, 21 Ağustos 1908). OCM, 1908 yılında üretim faaliyetlerine başladığında Mortakya'daki boyahanesinde yün iplikleri boyamakta ve aynı tesiste yer alan halı dokuma atölyesinde ise halı üretimine devam etmekteydi. Mortakya'da bulunan bu tesiste 21 Ağustos 1908 Cuma günü işçi ücretlerinin düşüklüğünden dolayı bir grev başlamıştır. Bu greve katılan boya ustaları ile dokuyucuların sayısı 250'si kadın ve 50'si erkek olmak üzere 300 kişi civarındaydı. OCM, işçi ücretlerinin düşüklüğü nedeniyle greve giden işçilerin yerine kısa sürede Ege Adaları'ndan işçi getirme yoluna gitmiştir. Dışarıdan işçi getirilmesine çok öfkelenen eski işçiler adalardan getirilen işçilerin Mortakya'daki tesiste çalışmasını ve üretim faaliyetlerine başlamalarını istememişlerdir (İttifak, 1/Ş /1326, S: 12, 4; FO. 195/2300, İzmir, 21 Ağustos 1908; Quataert, 1999: 282).

21 Ağustos 1908 tarihinde başlayan grev birkaç gün sonra Ege Adaları'ndan gelen işçilerin Mortakya'daki tesise gelmeleri ve giriş yapmaları üzerine farklı bir mahiyet kazanmıştır. OCM'nin eski işçileri aileleriyle beraber 300 – 400 kişilik bir grup halinde toplanarak tesise girmeye çalışan yeni işçilere saldırmış ve çıkan olaylarda olaylara müdahale etmesi için sevk edilen askerler arasında bulunan Manisalı Koca Mehmed adında bir asker yaralanmıştır. Yaralanan asker hastaneye kaldırıldıktan 3 gün sonra vefat etmiştir (İttifak, 1/Ş/1326, S: 12, 4; FO. 195/2300, İzmir, 21 Ağustos 1908). OCM'nin Mortakya'daki boyahane ve dokuma atölyesinde meydana gelen grev ya da dönemin deyimiyile *tatil-i eşgâl* her ne kadar ücret artışı gibi bir istekle başlamış ise de işçilerin aileleriyle beraber 300 – 400 kişilik bir grup halinde şiddete başvurmaları ve bu şiddet olaylarının sonucunda da bir askerin hayatını kaybetmesi grevlerin bünyesinde birbirinden farklı tetikleyicileri barındırdığını göstermektedir. Bununla beraber, OCM'nin Mortakya'da bulunan boyahane ve dokuma atölyesinde 250 dokuma işçisi kadın ile 50 boya ustası erkeğin bir arada hareket ederek greve gitmeleri atölyelerin en başta ücret hakkı olmak üzere işçileri birtakım konularda bilinçlendirdiğini göstermektedir (İttifak, 1/Ş/1326, S: 12, 4; FO. 195/2300, İzmir, 21 Ağustos 1908; Quataert, 1999: 280 – 282; Yıldırım, 2017: 258 – 260).

Buraya kadar verilen açıklamalardan da anlaşılacağı üzere 1908 yılı OCM için halı üretim, ticareti gibi birçok konuda önemli gelişmelerin yaşandığı bir yıl olmuştur. Şirket, hem Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik sorunlara hem de Amerikan finansal krizinin etkisine rağmen 1908 yılı sonunda Anadolu coğrafyasının 15 farklı mahallinde 36 acente ve Isparta, Sivas, Burdur, Kırkağaç ve Mortakya'da bulunan 5 atölyesi ile yürüttüğü halı üretim ve

ticaretinden net 45.231 Sterlin [£] yani ana sermayesinin yaklaşık %11.3'ü kadar kâr elde etmiştir (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 9th March 1909, 3 – 6 ve balance sheet). OCM'nin ticari faaliyetlerinin ilk yılındaki % 11.3'lük kârına ilaveten 1908 yılı bitiminde Anadolu'nun birçok mahallinde bulunan acenteleri ve kendisine ait atölyelerinde 33.304 £ değerinde halı da tezgahlarda dokunmaktaydı. Aynı yıl OCM'nin İzmir, Paris, Kahire, İskenderiye, New York ve İstanbul'da bulunan halı satış mağazalarında maliyet bedeli üzerinden 146.242 £ değerinde halının stokta bulunduğu şirket kayıtlarından anlaşılmaktadır (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 9th March 1909, balance sheet). OCM, 1908 yılındaki ticari faaliyetlerinin sonucu olarak şirket hissedarlarına da %8 oranında kâr payı vermiştir (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 9th March 1909, 5).

6.2. 1909 Yılı Üretim Faaliyetleri

1909 yılı OCM'nin üretim faaliyetlerinin ikinci yılını oluşturmaktadır. Şirket kayıtlarından OCM'nin 1909 yılında meşruteli rejimin ilanıyla görülen görece istikrarlı sürecin etkisi ve 1907 yılında Amerika'da başlayan finansal krizin etkisini kaybetmesi üzerine halı üretim ve ticaretinden olumlu sonuçlar aldığı anlaşılmaktadır (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 16th February 1910, 4). 1909'daki üretim ve ticaretten olumlu sonuçlar alınmasında OCM'nin kendisini dünyaya Türk halılarının önemli bir üreticisi olarak göstermesinin yanında reklam ve ilanlar yoluyla da yurt dışı piyasalarını etkilemesi önemli bir rol oynamıştır. OCM'nin reklam ve ilanlarını verdiği önemli gazetelerden biri de The Times [London] gazetesi idi. Dönemin uluslararası basınında etkili ve günlük tirajı yüksek olan bu gazeteğe verilen reklam ve ilanlarda OCM tarafından yapılan halıların el yapımı olduğu ve halıların yine şirket garantisinde olduğu belirtilmiştir (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 16th February 1910, 4; The Times, 18 January 1910, 39172, 17; The Times, 25 January 1910, 39178, 49).

OCM, üretim faaliyetlerinin ikinci yılında yukarıda belirttiğimiz ilan ve reklamların da etkisiyle dış piyasalarda halı talebini arttırmış ve 1908 yılına oranla yurt dışındaki siparişler %40 oranında artış göstermiştir (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 16th February 1910, 7). OCM, hızla artan halı talebini karşılamak için 1909 yılında Mortakya'da bulunan tesisin hemen yanında 12.000 m² arsa satın almıştır. Satın alınan arsaya bir bina inşa eden OCM, Mortakya'daki boyahane ve halı atölyesini de genişletmiştir. OCM'nin arsa olarak Mortakya'daki tesisi genişletmesindeki asıl amacı yeni tezgâhların getirilmesi suretiyle daha çok halı imal edilmesine olanak sağlamaktır. Ayrıca üretim sürecini daha rahat bir şekilde takip etme isteği de önemli bir rol oynamış olmalıdır. 1909 yılındaki halı talep artışı hem OCM'nin Mortakya'daki tesisinin genişletilmesini hem de işçi sayısını arttırmasına vesile olmuştur. OCM, 1909 yılı itibarıyla Anadolu'nun farklı yerlerinde bulunan acente ve atölyelerinde 50.000'in üzerinde kadın ve erkek işçiyi istihdam ettirmiştir. İfade edilen sayıda kadın dokuma işçileri önemli bir çoğunluğu oluşturmakla beraber üretime yardım eden erkek işçiler de bulunmaktaydı (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 16th February 1910, 4 – 5).

OCM, 1909 yılında yurt dışındaki talebin etkisiyle hem yabancı piyasalarda yeni halı satış mağazaları açmak hem de artan talep doğrultusunda ham madde ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kendi öz kaynaklarına yönelme ihtiyacı hissetmiş ve şirket yöneticileri, 400.000 £ olan kuruluş sermayesini 7 Kasım 1910 tarihli olağanüstü genel kurul toplantısında aldıkları kararla 500.000 £'e

yükseltme kararı almışlardır (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, EOGM of the 7th November 1910, 4 – 6). OCM, 1909 yılında artan talep doğrultusunda kendisine bağlı acente ve atölyelerin halı üretimini arttırmaya çalışmış ve bundan olumlu sonuçlar da almıştır. OCM'nin 1909 yılı sonu itibarıyla maliyeti üzerinden tezgâhlarda dokunmakta olan halılarının değeri 46.424 £ idi (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 16th February 1910, balance sheet). Şirketin, 1909 yılındaki üretim faaliyetlerini arttırdığının en somut göstergelerinden biri olan bu rakam, bir yıl önce yani 1908 yılında 33. 304. £ idi. Kısaca bir yıllık süreçte OCM kendisine bağlı acente ile atölyelerde dokuttuğu halılarda değer üzerinden yaklaşık %39'luk bir artış sağlamıştır (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 9th March 1909, balance sheet).

OCM, 1909 yılı sona ererken dokuma tezgâhlarında 46. 424 £ değerinde halıyı imal ederken aynı yıl halı üretim ve ticaretinden 91. 482 £ kâr elde etmiştir. OCM, bu yüksek kâr oranıyla üretim faaliyetlerinin sadece ikinci yılında ana sermayesinin % 22.8'ine tekabül eden bir kâr oranı yakalamıştır. Bu kâr oranına karşılık 1908 yılında %8 olan kâr payı 1909 yılında %15'e yükseltilmiştir. OCM üretim faaliyetlerinin ikinci yılında tüm hissedarlarına %15 kâr payı vermiştir. Hissedarlar bu %15'lik kâr payını OCM'nin İzmir'de bulunan genel merkezi ile İzmir Osmanlı Bankası şubesi, İstanbul'daki Selanik Bankası ve Paris'te Soci t  G n rale ile Banque Commerciale & Industrielle'nin şubelerinden alabiliyorlardı (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 16th February 1910, 3 – 8, balance sheet).

6.3. 1910 Yılı Üretim Faaliyetleri

1910 yılı OCM'nin üretim faaliyetlerinin üçüncü yılını oluşturmaktadır. Bu yıl birçok açıdan OCM'nin kendisini kanıtladığı bir yıl olmuştur. OCM, bu yıl itibarıyla Anadolu'da bulunan birçok halı üretim merkezinde önemli bir konuma gelmiş ve Sivas gibi önemli bir üretim merkezinde ciddi bir rekabetle beraber bu yörede halı üretiminde üstünlük sağlamıştır (BOA. HR. HMŞ. İŞO, 2/19, 25/07/1334, 1 – 3). OCM'nin Sivas'ta 1910'lu yıllardan itibaren üstünlük sağlayabilmesinde halı imalatı için gerekli olan ham maddeleri temin etmesi önemli bir rol oynamıştır. Sivas ve çevresinde bulunan halı tüccarları yün iplikleri ya Avrupa'dan ya da Adana'dan getirmek zorunda kalıyorlar, bu durumda da OCM ile rekabet etmek onlar için çok mümkün olamıyordu (BOA. DH. UMVM, 75/60, 04/12/1336, 1). OCM, 1910 yılı itibarıyla Sivas'la birlikte Konya Vilayeti'nde de üretimi kendi tekeline almış bu şekilde Orta Anadolu'da bulunan Sivas ve Konya gibi iki önemli halı üretim merkezindeki üretim kontrol altına alınmıştır (Report for the Year 1907 on the trade of Constantinople and district, 1908: 28; BOA. DH. UMVM, 75/60, 04/12/1336, 1; Levant Trade Review, Haziran 1912, C: 2, S: 1, 90 – 92). OCM'nin halı imalatında önemli bir konum elde ettiği bir diğer mahal ise Uşak'tı. 1910 yılı itibarıyla Uşak'ta bulunan 1. 200 tezgâhta 6.000 işçi OCM adına halı üretiminde bulunuyordu. Uşak'taki üretimin önemli bir kısmı bu yıllarda – miktarı bilinmemekle beraber – OCM adına yapılmaktaydı (Exposition universelle et Internationale de Bruxelles, 1910: 39 – 40). OCM'nin bu hegemonyasına karşı Uşak'ta bireysel anlamda Tiridz de Mehmed Paşa gibi Uşak'ın tanınan eşr f ve sermayedarları tepki göstermişse de bu tepkinin OCM'nin bariz üstünlüğü karşısında cılız kaldığı söylenebilir (FO. 195/2360, İzmir, 7 Şubat 1910).

OCM, 1910 yılı itibariyle sadece Orta Anadolu'da bulunan Konya, Sivas ile Uşak'ı kapsayan bölgelerdeki üretimi kontrol altına almamış aynı zamanda Anadolu halı ticaretinin temsilciliğini de üstlenmiştir. Fransa'nın 1910 yılında Osmanlı halılarına uygulanan gümrük vergisini yükseltme kararı sonrasında OCM, Anadolu'daki halı tüccarları namına Hariciye Nezareti'ne arzuhal vererek Fransa hükümeti nezdinde gerekli girişimlerin yapılmasını istemiştir. Verilen bu örnekten de anlaşılacağı üzere OCM, 1910 yılı itibariyle Anadolu halı üretici ve tüccarlarının adına hareket etmeye de başlamıştır (BOA. DH. MUİ, 68-2/12, 08/04/1328, 6, 8).

OCM'nin Anadolu halı tüccarlarının adına hareket etmesinde 1910 yılında aktif olarak üretimde bulunan tüm acente ve atölyelerin üretim artışı önemli bir rol oynamıştır. Bu acente ve atölyelerin hangileri olduğu, bunların üretim hacimleri ile yaptıkları kâr oranlarının tespiti OCM'nin mali kayıtlarının şirketin acente ve atölyelerinin mali sonuçlarını ayrı ayrı değil de toplu bir şekilde vermesinden dolayı mümkün değildir (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 28th March 1911, 4). 1910 yılındaki bu üretim hacminin artışına paralel olarak Arjantin'de Buenos Aires ve Kanada Toronto kentlerinde halı satış mağazaları açılmıştır. Adı geçen iki ülke OCM'nin girişimleri sayesinde Anadolu – Osmanlı menşeli halılarla tanışmış ve her iki mağaza da 1910 yılının ikinci yarısından itibaren aktif olarak satışlarını sürdürmüşlerdir. OCM, 1910 yılında dünyanın farklı yerlerinde halı satış mağazaları kurarken aynı zamanda İzmir'deki antrepo, Londra, Paris, Kahire, İskenderiye ve İstanbul'da bulunan satış mağazalarında 1910 yılı itibariyle toplam 219.044 £ değerinde halı satışa hazır durumda bulunmaktaydı (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 28th March 1911, 4 – 5; balance sheet).

OCM, her ne kadar 1910 yılı itibariyle üretim hacmini arttırmış ve bunu pazarlamak için dünyanın farklı ülkelerine satış mağazaları kurmuşsa da 1910 yılında yurt dışından gelen halı talebini tam olarak karşılayamamış ve bazı siparişleri üretim yetersizliğinden dolayı reddetmek zorunda kalmıştır. Şirket, sürekli artan talep karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı yerlerinde acente ve atölyeler açmayı hedeflemiş ve aynı zamanda Hindistan gibi halı üretiminin yaygın olduğu ülkelerdeki üretimden yararlanarak dış talebi karşılama yoluna gitmiştir (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 28th March 1911, 4 – 5). OCM, Osmanlı Anadolu ile faaliyette bulunduğu Hindistan'daki üretimine ek olarak halı üretiminin önemli bir gelişme gösterdiği ve üretime geçildiği takdirde ciddi kârlar bırakacak İran'la da bu yıl itibariyle ciddi anlamda ilgilenmeye başlamış; ancak İran'daki halı üretimine kapsamlı bir incelemeden sonra başlayacağını belirtmiş, bunun için de İran'a yönetim kurulu üyelerinden James Baker'i göndermiştir (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 28th March 1911, 4 – 5; Wynn, 2008: 50 – 51).

OCM, yukarıda bahsedilen tüm gelişmelerle beraber 1910 yılını önemli bir kâr oranı ile kapatmıştır. Şirketin 1910 yılındaki brüt kârı 118.704 £ olmakla beraber net kârı 93.517 £ olmuştur. OCM, 1910 yılı için hissedarlarına %20 oranında – ki bu oran 1909 yılında %15 idi – oldukça yüksek bir kâr payı vermiştir. Hissedarlara bu kâr payı 1909 yılında olduğu gibi yine İzmir'de bulunan genel merkez ile İzmir Osmanlı Bankası şubesi, İstanbul'daki Selanik Bankası ile Paris'te Société Générale ve Banque Commerciale & Industrielle'nin şubelerinde ödenecekti. OCM, 1910 mali yılını bitirirken kendisine bağlı acente ve atölyelerdeki tezgâhlarda halı hazırda 58.553 £ değerinde halı dokunmaktaydı. Yine OCM'nin 1910 yılı sonunda sermaye, çeşitli alacak ve diğer kaynak ve

emtialarının mali değeri 759.597 £'e yükselmiştir. Bu miktar 1909 yılında 608.000 civarında olmakla beraber OCM bir yıl içerisinde sermaye ve çeşitli kaynaklarının mali değerini yaklaşık 151. 500 £ arttırmıştır (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 28th March 1911, 6 – 8, balance sheet).

6.4. 1911 Yılı Üretim Faaliyetleri

1911 yılı birçok açıdan OCM'nin üretim faaliyetlerini etkileyen bir yıl olmuştur. Öncelikle 1911 kışında özellikle Ocak ve Şubat aylarından yaşanan aşırı soğuk hava ve kar yağışı Anadolu'nun iç kesimlerinde bulunan halı üretim merkezlerine darbe vurmuş ve bu olumsuz koşullardan dolayı ham madde temini ciddi bir sorun teşkil etmiştir. Ayrıca, OCM adına Anadolu'nun iç kesimlerinde üretilen halıların İzmir'e gönderilmesi önemli bir sorun olmuş ve yine bu dönemde yaşanan akaryakıt kıtlığı da OCM'nin üretim organizasyonunun devamını engellemiştir (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 17th April 1912, 4). OCM, 1911 yılında sadece birtakım doğa olaylarıyla karşı karşıya kalmamış aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı sosyal, siyasi ve ekonomik sorunlarla da yüzleşmek durumunda kalmıştır. Bunlardan en önemlisi 1911 yılı için Trablusgarp Savaşı'ydı. Osmanlı, İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etmesine karşı 29 Eylül 1911'de İtalya'ya karşı savaşa girmiştir (Tanin, 7/L/1329, S: 1105, 1). OCM, bir İngiliz şirketi olması sebebiyle her ne kadar Osmanlı'da yaşanan gelişmelerden dolayı bir şekilde etkilenmişse de bazı gelişmeler şirketi doğrudan etkilemiştir. Bu gelişmelerden biri şirket yönetiminde yer alan bazı kişilerin İtalyan vatandaşı olmasıydı ve bu durum OCM'yi zor durumda bırakmıştır. Savaş koşulları nedeniyle İtalyan vatandaşlarının Osmanlı topraklarından çıkarılması gündeme geldiğinde OCM harekete geçerek İtalyanların Osmanlı topraklarından çıkarılmasının hem Osmanlı hem de OCM aleyhinde olacağını belirtmiş ve bu durumun önüne geçmek için İzmir İngiliz Ticaret Odası'nı harekete geçirmiştir. İzmir İngiliz Ticaret Odası, İtalyanların Osmanlı topraklarından atılıp atılmayacağını İstanbul İngiliz Büyükelçiliği'ne sormuştur. Ticaret odası, OCM'nin üst pozisyonlarında görev alan 20'ye yakın İtalyan vatandaşının olduğunu ve hatta OCM'nin genel müdürü Albert Aliotti'nin de İtalyan vatandaşı olduğunu belirtmiş ve OCM'nin yönetiminde görev alan bu 20 kişinin Osmanlı topraklarından atılmasının OCM'nin ticari faaliyetlerine sekte vuracağı gibi OCM'nin Orta Anadolu'daki halı üretim faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmasıyla sonuçlanabileceğini İngiliz Büyükelçiliği'ne bildirmiştir (FO. 195/2383, İzmir, 13 Aralık 1911).

İzmir İngiliz Ticaret Odası, ayrıca OCM'nin 1911 yılında Anadolu'nun farklı mahallerinde 50 – 60 bin arasında halı dokuyucusunu istihdam ettirdiğini ve bunların aileleri de düşünüldüğünde OCM'nin kalabalık bir nüfusa gelir kapısı olduğunu ve yine OCM'ye ait iplik fabrikası, boyahane ve halı yıkama tesisinde çalışan 1000 işçinin de bu durumdan olumsuz etkilenebileceğini ifade etmiştir (FO. 195/2383, İzmir, 13 Aralık 1911). OCM'nin İzmir İngiliz Ticaret Odası aracılığıyla gerçekleştirdiği girişimin daha sonraki zamanlarda olumlu sonuçlar verdiği ve genel müdür olarak görev yapan Albert Aliotti'nin 1911'den sonra da Osmanlı topraklarında kalmaya devam ettiği şirket yönetim kurulu tutanaklarından anlaşılmaktadır (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, EOGM of the 25th January 1912, 2). OCM, yukarıda belirtildiği üzere Osmanlı'daki iç gelişmelerden etkilenirken aynı yıl şirket için önemli bir karar almış ve 1911 yılında İran'da halı üretim faaliyetlerine başlamıştır. Şirketin, İran'a yönelmesinin temel sebepleri arasında İran'daki üretimin doğu halı üretiminde önemli bir yere sahip

olması, ucuz iş gücü ve halıcılığın İran'da yaygın olması önemli bir rol oynamıştır. OCM, 1911 yılı itibariyle Hemedan gibi üretim merkezlerine önemli miktarda kaynak aktararak atölyeler tesis etmiş ve o bölgelerde üretim yapısını şekillendirmeye başlamıştır (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 17th April 1912, 5; SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, EOGM of the 25th January 1912, 4 – 5).

OCM, 1911 yılında İran'daki üretim faaliyetlerine başlarken Anadolu'daki üretimi de tüm gelişmelere karşın devam etmekteydi. OCM, 1 Ocak – 30 Haziran 1911 tarihleri arasında kendisine ait 10 halı atölyesiyle 25 farklı mahalde bulunan 53 acente ile yaklaşık 402.942 m² halı imal ettirmiştir. Bu üretimin 40. 316 m²'si şirkete ait atölyelerde üretilirken yaklaşık 362.626 m² halı OCM'nin 53 acentesi tarafından eve iş verme sistemiyle imal edilmiştir. Atölyeler arasında en çok üretimi 12. 318 m² ile Isparta atölyesi yapmıştır. Daha sonra 8.349 m² ile Mortakya, 6. 916 m² ile Burdur, 6.222 m² ile Kırkağaç, 4. 328 m² ile Sivas, 2. 056 m² ile Maraş, 0.122 m² ile Urla'daki atölye gelirken; Haçin, Kayseri ve Gördes'te OCM'ye ait atölyelerin bu tarih aralığındaki üretim hacimleri hakkında bir bilgi bulunmamaktadır (SAC MECA OCM COL, K:3, N:10, Production des Agents). Atölyelerin üretim miktarları bu şekilde iken acenteler halı üretiminde daha önemli rol oynamışlardır. 1911 yılının ilk yarısında tüm acenteler yaklaşık 362.626 m² halı üretimi gerçekleştirirken bu acenteler arasında en fazla üretimi Isparta'da Dr. Prodrimos Grigoriadis'in acentesi yapmıştır. Bu acente 1911 yılının ilk 6 ayında 25.294 m² halıyı eve iş verme sistemiyle dokutturmuştur. En fazla üretimi yapan ikinci acente Gördes'te bulunan Kıştırzâde Hakkı & Hilmi kardeşlere ait acenteydi; bu acente 22.533 m² halı üretirken en çok üretim yapan 3. acente yine Gördes'te Topalağazâde Ahmet & Rif'at'a ait acente idi. Bu acente eve iş verme sistemi aracılığıyla 19.230 m² halı üretmiştir. 1911 yılının ilk yarısında en fazla üretim yapan ilk 10 acente 68. 412 Osmanlı Lirası değerinde 176. 867 m² halı üretmişlerdir (SAC MECA OCM COL, K:3, N:10, Production des Agents).

Yukarıda ayrıntılı bir şekilde verilen üretim miktarıyla beraber OCM, 1911 yılında İran'daki üretim de dâhil olmak üzere 113.625 £ net kâr elde etmiştir. 1911'deki kâr oranı 1910 yılındakiyle karşılaştırıldığında OCM'nin 1911'de kâr oranını % 21.5 arttırdığı anlaşılmaktadır. Bunda şirketin İran'daki faaliyetleri önemli bir rol oynamış olmalıdır. Şirket, 1911 yılındaki ticari faaliyetleri sonucu hissedarlarına 1910 yılında olduğu gibi yine %20 kâr payı vermiş ve bu kâr payının verileceği yerlerin daha önceki yıllarla aynı olduğu belirtilmiştir. OCM, 1911 mali yılını bitirirken kendisine ait atölye ve adına iş yapan acentelerin tezgâhlarında maliyet bedeli üzerinden toplam 50.540 £ değerinde halı dokunmaktaydı. Ayrıca OCM'nin 1911 yılı itibariyle İzmir'deki antrepo suyla Londra, Paris, Kahire, İskenderiye, İstanbul, New York, Toronto ve Buenos Aires gibi 8 farklı kentteki 9 halı satış mağazasında toplam 328.449 £ değerinde halı satışa hazır bulunmaktaydı. Bu rakamlardan yola çıkarak OCM'nin 1911 yılındaki tüm doğal, beşeri, ekonomik ve siyasi sorunlara rağmen halı üretimini koruduğu ve hatta bu alanda ilerleme kaydettiği söylenebilir (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 17th April 1912, 3 – 9, balance sheet).

OCM'nin 1911 yılındaki bu başarısı şirket sermayesinin artırılmasını da gündeme getirmiştir. 1911'deki ticari başarı karşısında OCM yöneticileri 12 Ocak 1912'de şirketin 3. olağanüstü genel kurul toplantısını yaparak sermaye arttırma kararı almışlardır. Daha önce 500.000 £ olan şirket sermayesi bu olağanüstü genel kurul toplantısında 1.000.000 £'e yükseltme kararı alınmış ve bu sermaye artışının piyasaya sürülecek her biri 5 £ nominal değerinde 100.000 yeni hisse senediyle

yapılacağı belirtilmiştir (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, EOGM of the 25th January 1912, 3 – 6). OCM'nin sermaye artışı 1912 yılının ikinci yarısından itibaren söz konusu olmuş ve şirket, 1912'nin ikinci yarısından itibaren 1.000.000 £ sermaye ile ticari faaliyetlerine devam etmiştir (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 27th June 1913, balance sheet).

6.5. 1912 Yılı Üretim Faaliyetleri

1912 yılı OCM'nin halı üretimde 5. yılını oluşturmaktadır. 1912 yılına ait birtakım istatistiki veriler şirketin üretim hacmi ve miktarı açısından bize birtakım bilgiler vermektedir. Buna göre OCM, 1912 yılının ilk 6 ayında – 1 Ocak / 30 Haziran – Anadolu'nun 25 farklı mahallinde kendisi adına üretimde bulunan 53 acente ile kendisine ait 10 halı atölyesinde yaklaşık 338.000 m² halı imal ettirmiştir. Bu üretimin parasal değeri ise 175. 487 Osmanlı Lirası idi (SAC MECA OCM COL, K:3, N:10, Production des Agents; SAC MECA OCM COL, K:3, N:11, Les Provenances). Bu üretimde OCM'ye ait 10 atölyede yaklaşık 55.700 m² halı dokunurken bu üretim parasal değeri 32.313 Osmanlı Lirası idi. Üretimin geriye kalan yaklaşık 282.300 m² kısmı ise OCM adına eve iş veren acenteler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu acenteler içerisinde Uşak'taki Hamzazâde Ali yaklaşık 23. 582 m² halı üretimiyle bu 6 aylık süreçte başı çekmiştir. Sonrasında ise yine Uşak'ta bulunan Helvacızâde Mehmed 22.915 m² halı üretimiyle en çok üretim yapan ikinci acente olmuştur. OCM'nin Isparta'daki acentesi Dr. Prodromos Grigoriadis ise yaklaşık 21. 799 m² halı üreterek 1912 yılının ilk yarısında en çok halı imal eden üçüncü acente olmuştur (SAC MECA OCM COL, K:3, N:10, Production des Agents). 1912 yılının ilk yarısında OCM adına en çok üretim yapan 10 acente toplamda 72. 056 Osmanlı Lirası değerinde 155.201 m² halı üretmiştir. 1912 yılının ilk yarısında 1911 yılının aynı dönemine göre acentelerin halı üretiminde yaklaşık 21.666 m² düşüş yaşanmıştır. Bu durum, genel olarak 1912 yılının ilk yarısındaki üretim miktarındaki düşüşe bağlanabilir. 1911 yılının ilk yarısında 402.942 m² halı üretilirken 1912'nin aynı döneminde bu miktar yaklaşık 64.942 m² geriliyerek 338.000 m² olmuştur. 1912 yılının ilk yarısındaki bu düşüşün nedenlerini açıklayabilmek mümkün olamasa da 1912'de artan yün fiyatları ve siyasi atmosferin OCM'nin üretim faaliyetlerini etkilediği düşünülebilir (SAC MECA OCM COL, K:3, N:10, Production des Agents).

OCM, 1912 yılında Osmanlı ve İran coğrafyasındaki üretim faaliyetleri ile halı ticaretinden net 205.808 £ kâr elde etmiştir. Bu kâr miktarı OCM'nin üretim faaliyetlerine başladığı 1908 yılından beri en yüksek miktardır. OCM, 1912 yılında hissedarlarına 1910 ve 1911 yıllarında olduğu gibi %20 kâr payı vermiştir. OCM'nin, 1910 – 1912 yıllarında 3 yıl üst üste %20 oranında hissedarlarına kâr payı vermesi OCM'nin halı üretim, ticaret ve satışından önemli gelirler elde ettiğini göstermektedir. OCM'nin ticari işlemlerinin 1912 yılında yolunda gittiğinin bir diğer göstergesi ise 1912 yılı biterken hem Anadolu topraklarında hem de İran'da şirkete ait atölye ve acentelerde maliyet bedeli üzerinden tezgahlarda 91.557 £ değerinde halının dokunuyor olmasıydı. Bununla birlikte OCM'ye ait halı satış mağazalarında 400.883 £ değerinde halı satışa hazır durumda bulunmaktaydı (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 27th June 1913, 3 – 9, balance sheet).

6.6. 1913 Yılı Üretim Faaliyetleri

1913 yılı OCM'nin Anadolu coğrafyasında normal koşullar altında üretim faaliyetlerini devam ettirebildiği son yıl olmuştur. Osmanlı'nın içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik süreç, OCM

yöneticilerini farklı ülke ve bölgelerde üretim yapmaya sevk etmiştir. Osmanlı toprakları dışında 1911 yılında İran Hemedan'da halı üretimine başlayan OCM, 1913 yılına gelindiğinde İran'daki üretimde önemli bir konum elde etmiştir. OCM, 1913 yılında İran'da üretilen halıların 1/3'ünü diğer bir ifadeyle İran'da üretilen ve toplam değeri 1.800.000 £ olan üretimin 600.000 £'lik kısmını sadece kendi başına imal ederek Osmanlı'da olduğu gibi İran'da da halı üretiminde bir tekel haline gelmiştir (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 11th July 1914, 4–5).

OCM, 1913 yılı itibarıyla İran'daki halı üretimini hegemonyasına alırken aynı zamanda Anadolu'nun en küçük yerleşim yerlerine kadar halıcılığı götürübilmiştir. OCM, 1913 yılındaki üretim faaliyetlerinden 228.306 £ net kâr elde etmiştir. OCM bu kâr miktarı ile 1908 – 1913 yılları arasındaki 6 yıllık ticari dönemde en yüksek seviyeye erişmiş bulunuyordu. Bu yüksek kazançta 1913 yılında İran'daki üretim faaliyetlerinin önemli bir rol oynadığını belirtmek gerekir. OCM, I. Dünya Savaşı'ndan önce üretim faaliyetlerinin normal bir şekilde devam ettiği 1913 yılında hissedarlarına toplam %16 oranında bir kâr payı vermiş, bu kâr payının hissedarlara OCM'nin genel merkezi ile İzmir Osmanlı Bankası şubesi, İstanbul'da Wiener Bank – Verein, Paris'te Crédit Mobilier Français ve Soci t  G n rale aracılığıyla ödeneceği belirtilmiştir (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 11th July 1914, 3 – 8, balance sheet).

OCM, 1913 mali yılını 228.306 £ net kâr ile bitirirken aynı zamanda 6 yıllık halı üretim faaliyetleri ve ticareti sonucu halıcılık alanında bir tekel haline gelmiştir. OCM, 1913'te halı ham maddesi olan yıkanmış ve yıkanmamış 101.530 £ değerinde yünü üretimde kullanmak üzere depolarında hazır bir şekilde muhafaza ediyordu. Yine 1913 sonu itibarıyla OCM'nin Osmanlı ve İran'daki atölye ve acentelerinin tezgahlarında 135.170 £ değerinde halı dokunmaktaydı. Bu yılın sonunda OCM'nin İzmir Rıhtım'daki antreposuyla Londra, Paris, İstanbul, Kahire, İskenderiye, New – York, Toronto ve Buenos – Aires olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinde yer alan 8 halı satış mağazasında 530.695 £ değerinde halı bulunmaktaydı. OCM, 1913 yılındaki ticari faaliyetlerinin sonucu Avustralya Sydney'de 1914 yılında bir halı satış mağazası da açmıştır. Bu mağaza, 1914 yılı itibarıyla aktif olarak halı satışı yapmaktaydı. OCM'nin 1913 yılı sonu itibarıyla Avustralya'ya kadar uzanan coğrafyada halı satışı gerçekleştirmek için halı satış mağazası kurmuş olması şirketin halı üretim, ticaret ve ihracatında ne denli önemli bir konuma geldiğini göstermektedir. Bu durum aynı şekilde halının, I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde küreselleşen dünyanın önemli ticari emtialarından biri olduğunu da göstermektedir (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 11th July 1914, 3 – 8, balance sheet).

6.7. 1914 Yılı Üretim Faaliyetleri

1914 yılı OCM'nin I. Dünya Savaşı'nın başlamasından dolayı ticari etkinliklerini normal koşullar altında sürdürmesini engellemiş ve halı üretim faaliyetleri yılın ancak ilk birkaç ayı sürdürülebilmıştır. I. Dünya Savaşı başlamadan önce de devam eden siyasi krizler – Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı öncesi Avrupa'daki diplomatik gerginlikler – de OCM'nin 1914 yılındaki üretim faaliyetlerini etkilemiştir. Bu etkiye rağmen şirketin 11 Temmuz 1914 tarihinde yapılan 6. olağan genel kurul toplantısında 1914 yılının ilk 4 ayında alınan ticari sonuçların 1913 yılının aynı dönemine göre daha yüksek olduğu belirtilmiştir (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 11th July 1914, 5).

OCM'nin I. Dünya Savaşı öncesinde yürüttüğü halı üretim faaliyetlerinde ham maddelerin temini önemli bir sorun haline gelmiştir. Şirket, özellikle yünün temini konusu üzerinde durma zorunluluğu duymuş ve 15 Haziran 1914 tarihinde İzmir'de yapılan OCM yönetim kurulunda yünün satın alınmasıyla ilgili birtakım kararlar alınarak yünün ne şekilde ve nasıl temin edileceği belirlenmeye çalışılmıştır (SAC MECA OCM COL, K:5, N:46, 15 Haziran 1914 tarihli OCM yönetim kurulu tutanağı). OCM, bir taraftan ham madde temin etmeye ve bunun ne şekilde yapılacağını belirlemeye çalışırken Osmanlı Devleti bu süreçte OCM'nin yünlerine el koymuştur. 18 Ağustos 1914'te İstanbul'da gerçekleştirilen ve H. De Andria, G. Tanqueray gibi şirket yöneticilerinin katıldığı yönetim kurulu toplantısında OCM'ye ait yünlere Osmanlı askeri makamlarınca el konulduğu ve bu yünlerin İstanbul Ayvansaray'da bulunan bir depo ile Anadolu Demiryolları Şirketi'nin Haydarpaşa'daki vagon ve hangarlarında tutulduğu belirtilmiştir (SAC MECA OCM COL, K:5, N:46, 18 Ağustos 1914 tarihli yönetim kurulu tutanağı). Osmanlı Devleti, savaş koşullarının hissedilmeye başladığı bir dönemde OCM'nin hem yünlerine hem de OCM'ye ait Beyköy'deki yün iplik fabrikasının iplik ve akaryakıtına el koymuştur. 29 Ağustos 1914 tarihinde Albert Aliotti tarafından İstanbul'da bulunan yönetim kuruluna yazılan yazıda Beyköy'deki fabrikanın yün, yakıt ve diğer malzemelerine el konulmasından dolayı fabrika üretiminin durma noktasına geldiği belirtilmiştir (SAC MECA OCM COL, K:5, N:46, 29 Ağustos 1914 tarihli Albert Aliotti'den İstanbul'daki yönetim kuruluna gönderilen yazı).

Beyköy'deki üretim faaliyetleri Ağustos ayında durma noktasına gelmişken Eylül 1914 itibarıyla üretimin tamamıyla durduğu ve fabrikanın kapandığı şirket kayıtlarında belirtilmiştir. OCM'nin işlettiği bu fabrikanın üretim faaliyetlerini devam ettirememesi OCM yöneticileri tarafından tazminat talebinde bulunulmasını da gündeme getirmiştir (SAC MECA OCM COL, K:5, N:46, 23 Eylül 1914 tarihli Albert Aliotti'den İstanbul'daki yönetim kuruluna gönderilen yazı). OCM'nin Beyköy'de bulunan yün iplik fabrikasına Osmanlı Devleti tarafından el konulması şirketin doğal olarak ciddi bir ham madde sıkıntısı çekmesine neden olmuş, bundan dolayı da halı üretim faaliyetleri çok sınırlı bir şekilde gerçekleştirilmiştir (SAC MECA OCM COL, K:5, N:46, 29 Ağustos 1914 tarihli Albert Aliotti'den İstanbul'daki yönetim kuruluna gönderilen yazı).

1914 yılının ikinci yarısından itibaren devam eden bu üretim, şirketin daha önce Amerika'dan parasını aldığı siparişlerle sınırlıydı. Amerika'dan daha önce alınan bu siparişlerin yine sınırlı sayıda acente ve tezgahta üretildiğini ve OCM'nin Anadolu'da bulunan acente ve atölyeleriyle 1914 yılı sonu itibarıyla iletişiminin koptuğu anlaşılmaktadır (SAC MECA OCM COL, K:5, N:46, 23 Aralık 1914 tarihli Harry F. Giraud'an James Baker'a yazılan mektup). 1914 yılı sonu itibarıyla acente ve atölyeleriyle iletişimi kopan OCM'nin 1915 yılında kendisine ait halıları sahipsiz kalmış ve sahipleri başında olmayan müesseselerin mâl ve emlaklarının Meclis-i Vükelâ kararıyla Osmanlı Devleti tarafından korunacağı belirtilmiştir (BOA. DH. İ. UM, 89/1, 25/6/1333, 1 – 2).

OCM'nin halı üretim faaliyetleri yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi I. Dünya Savaşı döneminde tamamen durmuş ve OCM'ye ait atölye ve acenteler savaş yıllarında işlevsiz hale gelmişlerdir. OCM Anadolu'daki atölye ve acenteleriyle savaş boyunca hiçbir şekilde bağlantı kuramamış ve OCM'nin Anadolu'daki atölye ve acenteleriyle bağlantı kuramaması şirket yöneticileri

tarafından 10 Kasım 1920’de İzmir genel merkezinde yapılan ve savaş sonrası ilk toplantı niteliği taşıyan 8. olağan genel kurul toplantısında şu sözlerle ifade edilmiştir:

“Tüm savaş boyunca yöneticileriniz OCM’nin en büyük yatırımlarının olduğu Türkiye [Anadolu] ile hiçbir şekilde bağlantı kuramamıştır.” (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 10th November 1920, 4).

OCM’nin belirtilen nedenlerden dolayı Anadolu’daki üretim faaliyetleri durmuş ve bu süreç 1920’lere kadar toparlanamamışken OCM’nin İran ve Hindistan’daki üretim faaliyetleri savaş boyunca teşvik edilmiş ve Osmanlı coğrafyasına nazaran bu iki ülkede üretim faaliyetleri gelişmeye devam etmiştir (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 10th November 1920, 4 – 5). OCM, I. Dünya Savaşı döneminde bu iki ülkede devam eden üretim faaliyetleri ve halı ticareti sonucunda 1914 – 1919 yılları arasındaki 6 yıllık süreçte net 456. 887 £ kâr elde edebilmiştir (SAC MECA OCM COL, K:1, N:2, OGM of the 10th November 1920, 5 – 9, balance sheet).

Sonuç

The Oriental Carpet Manufacturers Limited [OCM] veya Osmanlı kaynaklarında geçen ismiyle Şark Halı Kumpanyası 16 Aralık 1907 tarihinde kurucu şirketler olarak adlandırılan 6 yabancı halı şirketi tarafından Londra’da teşkil edilmiş ve genel merkezi İzmir’de bulunan limitet bir şirkettir. 16 Aralık 1907 tarihi itibarıyla tüzel kişilik kazanan OCM, bir İngiliz şirketi olması ve İngiliz kanun ve nizamlarına göre oluşturulması nedeniyle Osmanlı kanun ve nizamlarının dışında kalabilmeyi başaramış ve bu süreci I. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar da devam ettirebilmiştir.

1 Ocak 1908 tarihinde Anadolu coğrafyasında halı üretim faaliyetlerine başlayan OCM, kısa sürede hem eve iş verme, putting – out hem de kendi adına açtığı atölyelerle halıcılığı Anadolu’nun birçok yerine taşımış aynı zamanda daha önce halı üretiminde önemli rol oynamayan birçok bölgeyi de halı üretim sürecinin içine çekmiştir. OCM, kurulduktan sadece bir yıl sonra 1909 yılında, 15 farklı mahalde 36 acenteye sahip olmuş ve bu acentelerin sayısı 1911 – 1912 yıllarına gelindiğinde 25 farklı üretim merkezinde olmak üzere 53’e yükselmiştir. OCM’nin Batı Anadolu’da bulunan Uşak, Gördes ve Demirci gibi mahallerde 22 acenteye sahip olması OCM’nin ne kadar hızlı bir şekilde üretimi organize edebildiğini ve aynı şekilde Anadolu’daki halı üretim merkezlerini üretim sürecinin içine çektiğini göstermektedir. OCM, kendi adına üretimde bulunan acenteler dışında Anadolu’nun farklı yerlerinde halı üretiminde bulunan atölyeler de tesis etmiştir. Bu atölyelerin sayısı 1909 yılında 5 iken daha sonra 1911 – 12 yıllarında sayıları 10’a yükselmiştir. OCM’nin hem acente hem de halı dokuma atölyeleriyle halıcılığı yaygınlaştırması Batı’dan gelen ve bitmek tükenmek bilmeyen halı talebinin doğrudan sonucu olmakla beraber OCM’nin de bu talebi karşılama isteğinin Anadolu coğrafyasına yansması şeklinde okunabilir. OCM, üretimde bulunduğu yıllarda hem acente ve atölye sayısını hem de halı dokumacılığında çalışan işçi sayısını arttırmıştır. 1908 yılında 40.000 işçiyi çalıştıran OCM, üretim faaliyetlerinin artışına paralel olarak işçi sayısını da arttırmış ve şirket I. Dünya Savaşı’ndan hemen önce Anadolu’da 50.000 – 60.000 arasında değişen dokuma işçisini istihdam ettirmiş, ettirebilmiştir.

Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı – Türk halılarının önemli bir üreticisi haline gelen OCM, halı üretim, ticaret ve ihracatından önemli kazançlar elde etmiştir. OCM, halı ticaretinden elde ettiği kârlarla birlikte sermaye artışına da gitmiş, 400.000 £ olan kuruluş sermayesi 1910 yılında önce 500.000 £'e daha sonra gelişen ticari potansiyelinin etkisiyle 1912 yılında da 1.000.000 £'e yükselmiştir. Hem sermaye hem de üretim organizasyonundaki başarısıyla dünyanın dört bir tarafına Anadolu halılarını ihraç eden OCM, 1913 yılı sonu itibarıyla Londra, Paris, İstanbul, Kahire, İskenderiye, New – York, Toronto ve Buenos – Aires olmak üzere dünyanın sekiz farklı yerinde ve daha sonra Sydney'in de katılmasıyla 9 farklı yerde halı satışı yapabilmekteydi. Verilen açıklamalardan da anlaşılacağı üzere OCM, Anadolu – Osmanlı menşeli halıların hem üretiminde hem de ihracatında önemli bir tekel haline gelmiş ve çok kısa bir süre içerisinde dünyanın farklı bölgelerine Anadolu – Osmanlı halılarını tanıttirmiştir. Halıcılıkta tekelleşmeyi sağlayan OCM, bu yönüyle hem Osmanlı, İran hem de Hindistan coğrafyasında halı üretimini belki daha önce hiç olmadığı kadar kontrol ederek bu üretim alanından kayda değer bir sermaye birikimi sağlamış ve halıcılık tarihine bu açıdan ismini yazdırabilmiştir.

Kaynakça

Arşivler

1- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA]

BOA. DH. İ. UM, 89/1, 25/6/1333.

BOA. DH. İD. 58/4, 27/11/1328.

BOA. DH. MUI, 66/1, 03/03/1328.

BOA. DH. MUI, 68-2/12, 08/04/1328.

BOA. DH. ŞFR, 380/7, 3/03/1323.

BOA. DH. ŞFR, 475/68, 01/04/1331.

BOA. DH. UMM, 75/60, 04/12/1336.

BOA. HR. HMŞ. İŞO, 1/19, 30/09/1330.

BOA. HR. HMŞ. İŞO, 2/19, 25/07/1334.

BOA. HR. HMŞ. İŞO, 199/41, 08/02/1328.

BOA. HR. HMŞ. İŞO, 206/9, 07/03/1331.

BOA. HR. SYS, 2431/79, 22/02/1917.

BOA. HR. TO. 225/54, 20/03/1857.

BOA. İ. HUS, 164/30, 13/02/1326.

BOA. İ. MMS, 95/4008, 22/03/1305.

BOA. ŞD. 2549/9, 27/06/1307.

BOA. Y. A. HUS, 519/37, 11/02/1326.

2- St. Antony's College Middle East Centre Archive Oriental Carpet Manufacturers Limited Collection [SAC MECA OCM COL]

St. Antony's College MECA OCM Collection, Kutu: 1, No: 2, The Oriental Carpet Manufacturers Ltd, Ordinary General Meeting of the 9th March 1909.

Emrah YILMAZ

St. Antony's College MECA OCM Collection, Kutu: 1, No: 2, The Oriental Carpet Manufacturers Ltd, Ordinary General Meeting of the 16th February 1910.

St. Antony's College MECA OCM Collection, Kutu: 1, No: 2, The Oriental Carpet Manufacturers Ltd, Extraordinary General Meeting of the 7th November 1910.

St. Antony's College MECA OCM Collection, Kutu: 1, No: 2, The Oriental Carpet Manufacturers Ltd, Ordinary General Meeting of the 28th March 1911.

St. Antony's College MECA OCM Collection, Kutu: 1, No: 2, The Oriental Carpet Manufacturers Ltd, Extraordinary General Meeting of the 25th January 1912.

St. Antony's College MECA OCM Collection, Kutu: 1, No: 2, The Oriental Carpet Manufacturers Ltd, Ordinary General Meeting of the 17th April 1912.

St. Antony's College MECA OCM Collection, Kutu: 1, No: 2, The Oriental Carpet Manufacturers Ltd, Ordinary General Meeting of the 27th June 1913.

St. Antony's College MECA OCM Collection, Kutu: 1, No: 2, The Oriental Carpet Manufacturers Ltd, Ordinary General Meeting of the 11th July 1914.

St. Antony's College MECA OCM Collection, Kutu: 1, No: 2, The Oriental Carpet Manufacturers Ltd, Ordinary General Meeting of the 10th November 1920.

St. Antony's College MECA OCM Collection, Kutu: 3, No: 5, Matthew Lee, History of Oriental Carpet Manufacturers.

St. Antony's College MECA OCM Collection, Kutu: 3, No: 9, 21 Temmuz 1907 tarihli Albert Aliotti imzalı belge.

St. Antony's College MECA OCM Collection, Kutu:3, No: 10, Production des Agents & Agences de L'Interieur.

St. Antony's College MECA OCM Collection, Kutu: 3, No: 11, Agences de L'Interieur D'Apres Les Provenances.

St. Antony's College MECA OCM Collection, Kutu: 3, No: 21, Clients OCM.

St. Antony's College MECA OCM Collection, Kutu: 5, No: 46, 15 Haziran 1914 tarihli OCM yönetim kurulu tutanağı.

St. Antony's College MECA OCM Collection, Kutu: 5, No: 46, 18 Ağustos 1914 tarihli yönetim kurulu tutanağı.

St. Antony's College MECA OCM Collection, Kutu: 5, No: 46, 29 Ağustos 1914 tarihli Albert Aliotti'den İstanbul'daki yönetim kuruluna gönderilen yazı.

St. Antony's College MECA OCM Collection, Kutu: 5, No: 46, 23 Eylül 1914 tarihli Albert Aliotti'den İstanbul'daki yönetim kuruluna gönderilen yazı.

St. Antony's College MECA OCM Collection, Kutu: 5, No: 46, 23 Aralık 1914 tarihli Harry F. Giraud'an James Baker'a yazılan mektup.

St. Antony's College MECA OCM Collection, Kutu: 5, No:49, Memorandum.

St. Antony's College MECA OCM Collection, Kutu: 6, No: 65, 9 Kasım 1914 tarihli Amerika İstanbul Başkonsolosu G. Bie Ravndal'a verilen dilekçe.

St. Antony's College MECA OCM Collection, Kutu: 6, No: 65, Sykes & Co. ile 30 Kasım 1907 tarihinde yapılan sözleşme.

St. Antony's College MECA OCM Collection, Kutu: 11, No: 85, Notice.

St. Antony's College MECA OCM Collection, Kutu: 11, No: 85, 1 Ocak 1908 tarihli T. A. Spartali & Co. ilanı.

St. Antony's College MECA OCM Collection, Kutu: 6, No: 65, Isaac M. Hazanla Yapılan Sözleşme. Memorandum and Articles of Association of The Oriental Carpet Manufacturers Limited (1907).

3- İngiliz Dışişleri Bakanlığı Arşivi [Foreign Office (FO)]

FO.195/2134 içinde, Cumberbatch'ten O'Conor'a, İzmir, 4 Aralık 1902.

FO. 195/2299 içinde, British Interests at Sivas başlıklı yazı, İzmir, 21 Mayıs 1908.

FO. 195/2300 içinde, Barnham'dan Lowther'e, İzmir, 21 Ağustos 1908.

FO. 195/2331 içinde, Barnham'dan Lowther'e, İzmir, 27 Nisan 1909.

FO.195/2360 içinde, Barnham'dan Lowther'e, İzmir, 7 Şubat 1910.

FO. 195/2360 içinde, Barnham'dan Lowther'e, İzmir, 14 Mayıs 1910.

FO. 195/2360 içinde, Barnham'dan Lowther'e, İzmir, 1 Ekim 1910.

FO. 195/2360 içinde, Heathcote Smith'ten Lowther'e, İzmir, 20 Ekim 1910.

FO. 195/2383 içinde, Heathcote Smith'ten Lowther'e, İzmir, 16 Haziran 1911.

FO. 195/2383 içinde, Barnham'dan Lowther'e, İzmir, 28 Ekim 1911.

FO. 195/2383 içinde, Barnham'dan Lowther'e, İzmir, 25 Kasım 1911.

FO. 195/2383 içinde, Barnham'dan Lowther'e, İzmir, 13 Aralık 1911.

Yayınlanmış Kaynaklar

1- İngiliz Konsolosluk Raporları

Diplomatic and Consular Reports Turkey. Report for the Years 1902 – 1903 on the Trade and Commerce of the Consular District of Smyrna (1904).

Diplomatic and Consular Reports Turkey. Report for the year 1906 on the Trade and Commerce of the Consular District of Smyrna (1907).

Diplomatic and Consular Reports Turkey. Report for the year 1907 on the Trade of Constantinople and District (1908).

2- İngiliz Ticaret Bakanlığı [Board of Trade] Kayıtları

Companies: Seventeenth General Annual Report; by the Board of Trade (1908). Londra.

3- Düstur

Düstur, I. Tertip, Cilt: 5.

Düstur, I. Tertip, Cilt: 8.

Düstur, II. Tertip, Cilt: 7.

4- Ticaret ve Ziraat Nezareti 1329 – 1331 Seneleri Sanayi-i İstatistikî. (1333).

Ticaret ve Ziraat Nezareti 1329 – 1331 Seneleri Sanayi-i İstatistikî. (1333). İstanbul: Matbaa-i Amire.

Sürelî Yayınlar: Gazete, Dergi, Yıllık ve Vilayet Salnâmeleri

Ahenk, 16/M/1325, Sayı: 3228.

Ahenk, 22/M/1325, Sayı: 3233.

Ahenk, 1/S/1325, Sayı: 3241.

- Ahenk, 6/S/1325, Sayı: 3245.
Ahenk, 9/S/1325, Sayı: 3248.
Ahenk, 16/S/1325, Sayı: 3254.
Ahenk, 20/S/1325, Sayı: 3257.
Ahenk, 11/Ca/1325, Sayı: 3324.
Ahenk, 30/Ca/1325, Sayı: 3340.
Ahenk, 1/C/1325, Sayı: 3341.
Ahenk, 2/C/1325, Sayı: 3342.
Ahenk, 24/C/1325, Sayı: 3361.
Ahenk, 8/Z/1326, Sayı: 3791.
Ankara Vilayet Salnamesi. Hicri 1311, 12. def'a. Ankara: Vilayet Matbaası.
Annuaire Oriental (1889 – 1890). Cilt. 9.
Annuaire Oriental (1912). Cilt: 2.
Annuaire Oriental (1914). Cilt: 2.
Bursa Sergisi, 31 Temmuz 1325, Sayı: 4.
Bursa Sergisi, 14 Ağustos 1325, Sayı: 6.
Halka Doğru Mecmuası, 1 Mart 1335, Sayı: 3.
İkdam, 18/M/1325, Sayı: 4582.
İttifak, 1/Ş /1326, Sayı: 12.
Levant Trade Review, Haziran 1912, Cilt: 2, Sayı: 1.
Takvim-i Vekâyi, 28/M/1333, Sayı: 2025.
Tanin, 7/L/1329, Sayı: 1105.
The Times (London), 7 August 1906, Sayı: 38092.
The Times (London), 8 March 1907, Sayı: 38275.
The Times (London), 14 October 1908, Sayı: 38777.
The Times (London), 18 January 1910, Sayı: 39172.
The Times (London), 25 January 1910, Sayı: 39178.

İkincil Kaynaklar: Kitap ve Makaleler

- Atalay, B. (1967). Türk halıcılığı ve Uşak halıları. Yayın yeri yok: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Ayata, S. (1987). Kapitalizm ve küçük üreticilik – Türkiye'de halı dokumacılığı. Ankara: Yurt Yayınları.
Aytaç, A. (1999). Geleneksel Türk el dokumacılığı sanatı. Konya: Yayınevi yok.
Banaz, R. (1969). Uşak'ta dokuma sanayii ve dokumacılık. Uşak: Uşak Halk Eğitimine Yardım Derneği Kültür Yayınları.
Beyru, R. (2011). *19. Yüzyılda İzmir kenti*. İstanbul: Literatür Yayınları.
Çakmak, B. (2008a). XX. yüzyıl başında Uşak'ta kurulan İp fabrikaları. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1 (2), 41 – 58.

Duckerts, M. J. (1904). *Turquie d'Asie (Compte rendu d'une exploration commerciale)*. Brüksel: Imprimeur Du Roi.

Exposition universelle et Internationale de Bruxelles 1910, catalogue general officiel de la section Ottomane (1910). Bruxelles: Imprimerie Scientifique.

Frangakis – Syrett, E. (2015). Modernity from below: The amalgamated oriental carpet manufacturers, Ltd. of İzmir, 1907 – 1922. *Perspectives on Global Development and Technology*, 14 (4), 413 – 429.

From East to West. Textiles from G. P. & J. Baker (1984). Londra: G. P. & J. Baker Ltd.

Genç, M. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet ve ekonomi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Karakışla, Y. S. (2002). Arşivden bir belge (36): Uşak'ta kadın halı işçilerinin isyanı (1908). *Toplumsal Tarih*, 17 (99), 54–57.

Kurmuş, O. (1974). *Emperyalizmin Türkiye'ye girişi*. İstanbul: Bilim Yayınları.

La Fontaine, J. (1934). *A short history of the La Fontaine family. Family records. A record of the origin and history of the Giraud and Whittall families of Turkey*. E. H. Giraud (Ed). Londra: Adams Bros. and Shardlow Ltd.

Marx, K. (2017). *Kapital ekonomi politiğin eleştirisi*. (Çev. M. Selik ve N. Satlıgan). Cilt. I, İstanbul: Yordam Kitap.

Ortaylı, İ. (2012). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Ögel, B. (1991). *Türk kültür tarihine giriş III*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Pamuk, Ş. (2018). *Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Quataert, D. (1979). The economic climate of the Young Turk revolution in 1908. *The Journal of Modern History*, (51) 3, d1147 – d1161.

Quataert, D. (1986). Machine breaking and the changing carpet industry of western Anatolia, 1860 – 1908. *Journal of Social History*, 19 (3), 473 – 489.

Quataert, D. (1992). *Manufacturing and technology transfer in the Ottoman Empire 1800 – 1914*. İstanbul: The Isis Press.

Quataert, D. (1999). *Sanayi devrimi çağında Osmanlı imalat sektörü*. (Çev. T. Güney). İstanbul: İletişim Yayınları.

Quataert, D. (2001). Labor history and the Ottoman Empire, 1700 – 1922. *International Labor and Working – Class History*, (60), 93 – 109.

Sencer, O. (1969). *Türkiye'de işçi sınıfı – doğuşu ve yapısı*. İstanbul: Habora Kitabevi Yayınları.

Emrah YILMAZ

Sezen, T. (2017). Osmanlı yer adları. Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Arşivleri Yayınları.

The Oriental Carpet Manufacturers Ltd. Catalogue. (1910). Londra.

The Oriental Carpet Manufacturers Ltd. Catalogue. Tarihsiz. [OCM'nin Fransızca yayımlanan halı katalogu].

Toprak, Z. (1995). Milli iktisat – milli burjuvazi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Toprak, Z. (2012). Türkiye'de milli iktisat 1908 – 1918. İstanbul: Doğan Kitap.

Uçarol, R. (2000). Siyasi tarih (1789 – 1999). İstanbul: Filiz Kitabevi.

Wynn, A. (2008). Three camels to Smyrna. Londra: Bryan Meredith Huffner.

Yetkin, S. (1996). Uşak Osmanlı halı ticarethanesi - I. Toplumsal Tarih, (26), 14 – 19.

Yetkin, S. (1996a). Uşak Osmanlı halı ticarethanesi - II. Toplumsal Tarih, (27), 26 – 31.

Yıldırım, K. (2017). Osmanlı'da işçiler (1870 – 1922) çalışma hayatı, örgütler, grevler. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tezler

Çakmak, B. (2008). Osmanlı modernleşmesi bağlamında bir Batı Anadolu kazasında sosyo – ekonomik yapı: Uşak (1876 – 1908). (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara.

Web Kaynakları

Erişim adresi: <http://www.levantineheritage.com/ocm.htm> (15/08/2020).

EKLER

Ek 1. G.P. & J. Baker Şirketinin kurucuları George Percival Baker, James Baker ve diğer 3 kardeşi (yaklaşık 1900'lü yıllar)

Fotoğrafta bulunan kişiler soldan sağa ayakta: Henry Baker, James Baker; soldan sağa oturanlar: Arthur Baker, George Percival Baker ve Frederick Baker'dir.

Kaynak: *From East to West. Textiles from G. P. & J. Baker* (1984). Londra: G. P. & J. Baker Ltd, s. 21.

Ek 2. OCM'nin Kurucu Şirketlerinin Kuruluş Yer ve Tarihleri ile Şirketin Kuruluş Sermayesini Gösteren Fotoğraf.

ANCIENNES MAISONS		Fondéeur	Année
H. DE ANDRÉA & Co.	SAVOINE	H. DE ANDRÉA	1836
D. W. J. BAKER	LONDRES	D. W. J. BAKER	1878
HENRI H. POLARD	SARVENE	HENRI H. POLARD	1880
ROBERT LA FONTAINE	SAVOINE	ROBERT LA FONTAINE	1880
J. A. SPOFFORD & Co.	SAVOINE	J. A. SPOFFORD	1880
SVENDE & Co.	SAVOINE	SVENDE	1902

Maison Principale: SAVOINE (Turquie d'Asie)

SUCURSALLES:
PARIS: 8, Rue Grévy - NEW YORK: 100, E. 42e Street - LONDRES: 21, Warwick Square
18, rue de Valenciennes - CANTONNE: 100, E. 42e Street - New York: 100, E. 42e Street
LE CAIRE: Place Soliman Pacha - CANTONNE: 100, E. 42e Street

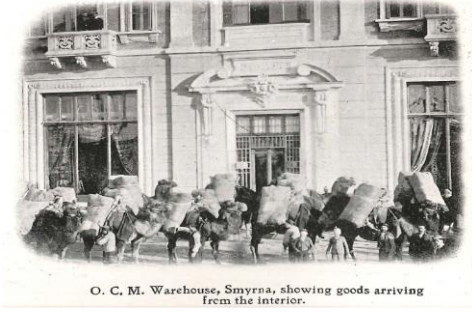
AGENCES: DANS TOUT L'ORIENT.

EDRESSEZ VOUS COMMANDEZ
à Genève, 107, Rue de Paris

Kaynak: *The Oriental Carpet Manufacturers Ltd Catalogue.* (Tarihsiz). Yayın yeri yok. [OCM'nin Fransızca yayımlanan halı katalogu].

Emrah YILMAZ

Ek 3. OCM'nin İç Bölgelerde Bulunan Acente ve Atölyelerinden Şirketin İzmir'de Bulunan Antreposuna Deve Sirtında Balya Olarak Gönderilen Halılar

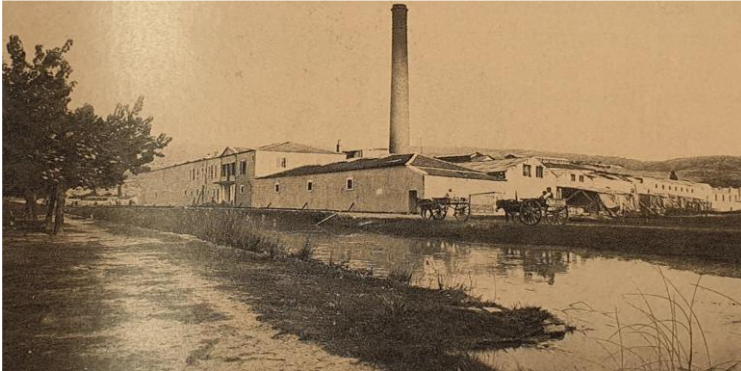
Kaynak: *The Oriental Carpet Manufacturers Ltd.* (1910). Londra. s. 6.

Ek 4. OCM Adına Halı Dokuyan Çocuk İşçiler

Kaynak: *The Oriental Carpet Manufacturers Ltd.* (1910). Londra. s. 9.

Ek 5. OCM'nin Mortakya'da Bulunan Üretim Kompleksi [1909 Sonrası]

Kaynak: R. Beyru (2011). *19. yüzyılda İzmir kenti*. İstanbul: Literatür Yayınları, s. 147.

Ek 6. OCM'nin Mortakya'da Bulunan Halı Yıkama Atölyesi

Kaynak: A. Wynn (2008). *Three camels to Smyrna*. Londra: Bryan Meredith Huffner, s. 40.

Ek 7. OCM Tarafından Uşak'ta Dokutturulan Bir Halı

Ek 8. OCM Tarafından Isparta'da Dokutturulan Bir Halı

Kaynak: *The Oriental Carpet Manufacturers Ltd.* (1910). Londra. s. ekler kısmı.